

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

Дипломна робота

на тему:

**ІМПЕРСЬКА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ НА ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVI-
XVII СТ.**

Студентки 4 курсу, групи ІА(з)-41

Спеціальність 032 Історія та археологія

Чедрик Ангеліна Андріївна

Керівник:

Дебенко Василь Зіновійович

Кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Універсальна шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ У ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.....	6
РОЗДІЛ II. ІМПЕРСЬКА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ ЧЕСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ.....	24
РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ НА ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.....	41
3.1. Контрреформація та насильницька католизація Чехії.....	41
3.2. Обмеження чеської мови, культури та рівняння національної ідентичності, освітня та наукова політика в умовах імперського правління.....	45
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. Імперська політика Габсбургів на чеських землях у XVI–XVII ст. вирізнялася трьома послідовними фазами, що й визначають її сутність та масштаби впливу. У XVI ст. відбувалося формування початкових інституцій централізованого управління, спрямованого на консолідацію королівської влади над новоприєднаними територіями. У XVII ст., особливо після поразки протестантських еліт на Білій горі, цілі монархії набули рис відкритого абсолютизму: адміністративно-територіальні норми уніфікувалися, а автономія місцевих інститутів була суворо обмежена. За правління Марії-Терезії та Йосипа II відбулася наступна трансформація — впровадження всеохопної реформи освіти, кодифікація законодавства і модернізація фінансово-адміністративного устрою, що надало політиці Габсбургів характеру системного державного будівництва та суспільної інженерії.

Вивчення цих етапів дозволяє окреслити механізми колективного управління імперією, співвідношення репресивних і модернізаційних практик, а також простежити вплив загальноєвропейських тенденцій абсолютизму та освіченого абсолютизму на розвиток чеської державності й національної свідомості.

Об’єктом дослідження є:

- Адміністративно-територіальна політика Габсбургів як об’єкт дослідження;
- Соціально-економічна політика Габсбургів як об’єкт дослідження;
- Культурно-релігійна політика Габсбургів як об’єкт дослідження.

Предметом дослідження є методи, напрями та наслідки політики Габсбургів у Чеському королівстві.

Виходячи з мети роботи необхідно вирішити наступні **завдання:**

- Дослідити включення чеських земель до відповідності Габсбурзької монархії.

— Проаналізувати централізацію влади та обмеження автономії Чеських земель.

— Розглянути придушення антигабсбурзьких виступів та поразка чеської опозиції.

— Описати посилення контролю над чеською аристократією та зміни в управлінні землями.

— Оцінити перерозподіл землеволодінь після Білої гори та економічні зміни.

— Дослідити закріпачення селянства та зростання феодалних повинностей.

— Розглянути контрреформація та насильницька католизація Чехії.

— Описати обмеження чеської мови, культури та рівняння національної ідентичності.

— Проаналізувати освітню та наукову політику в умовах імперського правління.

Мета дослідження – аналіз імперської політики Габсбургів на чеських землях у XVI–XVII ст., її впливу на політичну, соціально-економічну та культурну сфери життя населення.

Методи дослідження: історико-порівняльний метод, системний підхід джерелознавчий аналіз, структурно-функціональний метод.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу імперської політики Габсбургів на чеських землях у XVI–XVIII ст. із залученням сучасних підходів порівняльного історіознавства. Уперше системно простежено трансформацію форм імперського управління – від перших централізаційних кроків у XVI ст., через конфесійну політику та посилення бюрократичного контролю у XVIII ст., до реформ Марії-Терезії та Йосифа II, що сформували модель освіченого абсолютизму.

У роботі уточнено вплив імперських реформ на місцеву еліту й соціальну мобільність простого населення, а також виявлено малодосліджені механізми культурної інтеграції через освіту та релігію. Новизна полягає й у використанні

нових архівних джерел, що дозволило виявити локальні варіанти імперської політики та ступінь опору або адаптації до неї на різних рівнях чеського суспільства.

Практична значущість одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані у курсах з історії Центральної Європи, політології та культурології. Дослідження сприятиме кращому розумінню історичних передумов розвитку чеської нації та державності, що є актуальним у контексті сучасних євроінтеграційних процесів.

Структура роботи визначена метою та завданнями, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ У ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Після переходу чеських земель під владу Габсбургів у 1526 році монархія поступово розпочала процес централізації управління, спрямований на зміцнення контролю над регіоном та зменшення впливу місцевої шляхти. Протягом XVI-XVII століть політика Габсбургів була спрямована на зменшення автономії Чеського королівства, що раніше зберігало певні традиційні права та привілеї. Влада імперії прагнула уніфікувати адміністративний устрій відповідно до загальних принципів управління Габсбурзької монархії, що зменшувало політичну самостійність Чехії [31, с. 87-103].

На початку XVI ст. Чеське королівство переживало період політичної нестабільності, спричиненої внутрішніми конфліктами та ослабленням королівської влади. Династична криза, що виникла після смерті короля Людовіка II Ягеллона у 1526 році в битві при Могачі, відкрила шлях для вступу Габсбургів на чеський престол. У результаті виборів чеська шляхта обрала новим королем Фердинанда I Габсбурга, який був братом імператора Карла V і одружений із сестрою Людовіка II. Це рішення стало переломним моментом, оскільки воно започаткувало тривале панування Габсбургів у Чехії, яке тривало майже чотири століття.

Включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії мало далекосяжні наслідки для політичного та соціально-економічного розвитку регіону. Хоча на початковому етапі Габсбурги змушені були зважати на традиційні привілеї чеської шляхти та міського населення, з часом вони почали поступово централізувати владу. Віденський двір прагнув інтегрувати Чеське королівство в загальноімперську структуру, що супроводжувалося обмеженням місцевого самоврядування та посиленням впливу імперської бюрократії [33, с. 58-73].

У першій половині XVII ст., особливо після поразки чеських повстанців у битві на Білій Горі (1620), відбулося суттєве посилення впливу імператорської

влади. Земельні станові органи втратили право ухвалювати рішення без санкції імператора, а система місцевого управління почала змінюватися на користь призначених монархом урядовців.

Таким чином, можна навести конкретні наслідки поразки чехів у битві на Білій горі у 1620 році включають: ліквідацію чеської релігійної свободи, насильницька рекатолизація, втрата автономії чеських земель, конфіскація маєтків учасників повстання, масова еміграція протестантів, германізація адміністрації та освіти, посилення абсолютизму Габсбургів.

У 1627 році був проголошений Оновлений земельний устрій, за яким чеські землі стали спадковими володіннями Габсбургів. Влада імператора значно посилилася, було згорнуто самоврядування, розпочалася активна рекатолизація населення, а німецька мова витісняла чеську з державної сфери. [15, с. 56-70].

Варто зазначити, що битва на Білій Горі 1620 року була вирішальною не лише як військове зіткнення, а насамперед як символ остаточного краху чеського станово-представницького устрою, який ще з часів середньовіччя забезпечував відносну автономію Чеського королівства в межах Габсбурзької монархії. Перемога імператорських військ означала розгром "Чеських земельних станів", які виступали проти централізації влади і намагались зберегти традиції протестантської віротерпимості та політичної участі шляхти.

У підсумку вона поклала край автономії Чеського королівства через те, що після битви австрійський імператор Фердинанд II перейшов від компромісної політики до жорсткої абсолютистської централізації. В 1627 році Оновлений земельний устрій ("Obnovené zřízení zemské") юридично закріпив спадкове право Габсбургів на Чеську корону, скасувавши принцип виборності короля, який існував століттями. Таким чином, Чеське королівство втратило свій напівнезалежний статус і стало інтегрованою провінцією імперії [25, с. 34-49].

Імператор отримав виняткові повноваження в законодавстві та виконавчій владі, фактично ігноруючи станівські органи. Всі важливі посади в

судовій, адміністративній та церковній системі відтепер призначалися без участі місцевої аристократії. Відбувалося масове виселення або страта опозиційної протестантської шляхти, а на їхнє місце прийшли лояльні до Габсбургів католицькі феодали, часто іноземного походження.

Було ліквідовано станові сейми як реальні органи впливу — вони формально існували, але втратили функції контролю за податками та політикою. Місцеві органи влади (міські ради, магістрати) були реорганізовані під імперський контроль, часто очолювалися імперськими чиновниками. Міста втратили багато привілеїв, їхні фінанси та судові справи стали підконтрольні імперським інстанціям [6, с. 56-72].

У XVII ст., під час правління Марії-Терезії та Йосифа II, були впроваджені масштабні адміністративні реформи, спрямовані на подальшу централізацію влади та підпорядкування чеських земель єдиній управлінській системі Габсбурзької монархії. Була створена система округів, що підпорядковувалися центральному уряду, а влада місцевої шляхти в управлінні значно обмежувалася. Чеська мова та місцеві традиції поступово витіснялися з офіційного діловодства, що сприяло подальшій германізації адміністративного апарату.

Важливим аспектом адміністративної політики Габсбургів стало подрібнення територіального устрою та посилення ролі бюрократичного апарату. Чеське королівство, Моравія та Сілезія (додаток Е) залишалися окремими адміністративними одиницями, проте фактичний контроль над ними здійснювався через намісників, які підпорядковувалися безпосередньо імператору. Столиця Прага поступово втратила своє значення як головний центр ухвалення рішень, оскільки політичні важелі влади перемістилися до Відня [25, с. 34-49].

Загалом адміністративно-територіальна політика Габсбургів у чеських землях була спрямована на створення єдиної централізованої держави, в якій чеські землі відігравали підпорядковану роль. Ця політика сприяла зростанню впливу імперської бюрократії, посиленню контролю з боку Відня та

зменшенню ролі традиційних чеських інституцій. Водночас вона стала основою для подальших соціально-економічних змін, що відбулися в регіоні в кінці XVII – на початку XIX століття.

В додатку Б подані етапи включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії [61, с. 65-80].

Інтеграція Чехії до складу Габсбурзької держави призвела до глибоких змін у політичному, соціальному та економічному житті регіону. Втрата автономії та посилення централізації влади спричинили занепад традиційних чеських політичних інституцій, що особливо позначилося на шляхті, яка втратила значну частину своїх привілеїв. Водночас унаслідок реформ XVII ст. Чехія стала одним із важливих економічних центрів імперії, що сприяло зростанню міського населення та розвитку мануфактурного виробництва.

Загалом політика Габсбургів призвела до поступової інтеграції чеських земель у загальноімперську структуру, де вони відігравали важливу, але підпорядковану роль. Хоча економічні реформи сприяли зростанню продуктивності та модернізації управління, вони також спричинили культурну асиміляцію та втрату багатьох національних особливостей Чехії. Це створило передумови для формування чеського національного руху у XIX столітті, коли відродження національної ідентичності стало головним викликом для подальшого розвитку регіону [4, с. 45-59].

У другій половині XVIII століття інтеграція Чехії до імперських структур поглибилася внаслідок реформ Марії-Терезії та Йосифа II. Було запроваджено централізовану систему управління, уніфіковано податковий облік, створено єдину судову систему. Ці заходи модернізували державне управління та сприяли економічному зростанню, однак водночас посилили бюрократичний контроль з боку Відня та пришвидшили процес германізації, що вплинуло на суспільно-культурну ідентичність чеських земель [11, с. 72-88].

Централізація влади в Чеському королівстві відбувалася впродовж XVI—XVII століть під впливом імперської політики Габсбургів. Після входження Чехії до складу Австрійської монархії в 1526 році династія Габсбургів

поступово здійснювала заходи, спрямовані на зміцнення своєї влади та ліквідацію традиційної автономії чеських земель. Зміни торкнулися адміністративного устрою, судової системи, а також ролі станового представництва.

Варто зазначити, що у сфері адміністративного устрою вже з середини XVI століття Габсбурги розпочали цілеспрямовану політику централізації. Після 1526 року влада монарха дедалі більше зосереджувалась у руках імперського апарату, а традиційне земське самоуправління поступово маргіналізувалося. Центральним адміністративним органом у Празі залишалося Земське управління (*Zemský úřad*), однак його рішення почали контролюватися через Королівську канцелярію, яка дедалі частіше керувалася вказівками з Відня [44, с. 77-91].

Крім того, варто згадати, що особливо переломним моментом став період після битви на Білій Горі 1620 року, коли влада імператора Фердинанда II перейшла до активної фази абсолютистських реформ. Усі ключові адміністративні посади в Чехії, включно з земським гетьманом (*zemský hejtman*), який раніше обирався місцевою шляхтою, почали призначатися особисто імператором. Ці посадовці виконували не лише представницькі, а й виконавчі функції, що означало повну залежність адміністрації від двору.

Також було ліквідовано практику колегіального управління, коли важливі рішення ухвалювалися спільно шляхтою у сеймах чи на радах. Натомість створювалися монархічні дорадчі органи з обмеженим чеським представництвом, а реальна влада переходила до імперських радників, здебільшого німецькомовних католиків, серед яких особливо вирізнялися представники дворянських родів, що отримали конфісковані маєтки чеських протестантів (напр., Ліхтенштейни, Егени, Бюкуа та інші) [17, с. 103-119].

Водночас було створено нову вертикаль адміністративного контролю — крайові уряди (*krajské úřady*), які підпорядковувалися не земським структурам, а безпосередньо імперським чиновникам. Це дозволило імператору напряду

впливати на збір податків, мобілізацію, рекатолизацію та інші ключові аспекти управління на місцях.

Таким чином, доходимо висновку, що чеська адміністрація втрачає свою національну автономність, перетворюючись на механізм реалізації імперської волі, повністю вбудований у структуру Габсбурзької монархії.

Варто також згадати про Чеський сейм, який відігравав вагому роль у місцевому самоврядуванні чехів. У XVI столітті Чеський сейм був центральною інституцією станово-представницької влади Чеського королівства. Він складався з представників чотирьох станів: високої шляхти (пани), середньої шляхти (рицарі), духовенства, а також представників коронних міст (міщан). Сейм мав реальний вплив на внутрішню політику, особливо у питаннях затвердження податків, мобілізації війська, законодавства, королівських виборів (до 1627 р. монарх формально був виборним), підтвердження прав і вольностей шляхти та міст [35, с. 131-145].

Наступним важливим кроком стало скасування традиційних станових прав. Якщо раніше Чеський сейм відігравав важливу роль у законодавчому процесі та контролював податки, то після реформ XVII ст. його функції значно звузилися. Габсбурги встановили систему, за якої рішення ухвалювалися без врахування думки місцевих станів, а імператор отримав повний контроль над управлінням Чеського королівства. Це означало перехід від станової монархії до абсолютної влади імператора.

Зважаючи на вищезазначене, після 1547 року (поразка чехів у повстанні проти імператора Фердинанда I) Габсбурги вперше обмежили політичну активність сейму. Було заборонено сеймам збиратися без дозволу імператора, а міста втратили частину прав голосу.

Далі, упродовж другої половини XVI ст. сейм ще міг чинити опір — наприклад, відмовлявся схвалювати нові податки або мобілізацію без гарантій віротерпимості [23, с. 88-102].

З іншого боку, вже після битви на Білій Горі (1620) і страти 27 учасників повстання (1621) влада перейшла до радикальних заходів. Вже у 1627 році було

проголошено Оновлений земельний устрій (Obnovené zřízení zemské), який формально зберіг сейм.

Далі у процесі централізації стало створення системи централізованого управління, в якій головну роль відігравали імперські намісники. Адміністративна реформа XVII ст. передбачала перетворення королівської адміністрації в бюрократичний механізм, безпосередньо підпорядкований Відню. Було створено спеціальні державні канцелярії, які координували діяльність місцевих урядових органів і забезпечували виконання наказів імператора [17, с. 103-119].

Слід підкреслити, що централізація також торкнулася судової влади. Якщо раніше суди мали значну автономію, то після реформ Габсбургів судові органи поступово підпорядковувалися імперській владі. Апеляційні процеси та розгляд ключових справ почали здійснюватися безпосередньо у Відні, що позбавило чеську знать можливості самостійно вирішувати судові суперечки.

Варто зазначити, що традиційно в Чеському королівстві діяли станові суди: земський суд (Zemský soud) — найвищий суд шляхти; апеляційний суд (Apelační soud) — заснований у 1548 р. Фердинандом I, розглядав справи міщан і нижчих станів; міські суди, підпорядковані міським магістратам; панські суди, що діяли в межах приватновласницьких маєтків.

Зважаючи на вищезазначене, усі ці інституції діяли в межах чеського права і відображали автономію земельного устрою. Особливо важливо, що Земський суд, де засідали представники вищої шляхти, мав не лише судові, а й політичні функції — він виносив вироки у справах про зраду, спадщину, поземельні суперечки тощо. Судочинство велося чеською мовою, а джерелом права були місцеві звичаї, записані у "Земських книгах" [16, с. 33-47].

Однак, після 1547 року, а особливо після 1620 року, імператорська влада поступово виводить ключові категорії справ з юрисдикції чеських судів. Зокрема, справи про державну зраду, ересь, конфіскацію майна розглядалися не Земським судом, а спеціальними імперськими трибуналами, нерідко у Празі під орудою німецькомовних суддів; апеляційні скарги розглядалися у Віденській

імперській канцелярії або навіть безпосередньо в Імператорській таємній раді (Geheime Hofrat).

Оновлений земельний устрій 1627 року остаточно закріпив пріоритет імперського права над земельним. Це означало, що судові рішення місцевих органів можна було оскаржити безпосередньо до Відня, минаючи чеські інституції; судочинство дедалі частіше переходило на німецьку мову, що ускладнювало участь чеської шляхти, не асимільованої до імперської культури.

Уніфікація правової системи відбулася також через впровадження римського права, яке стало обов'язковою базою для підготовки суддів. Місцеві звичаї — зокрема норми з "Книги прав міських" чи "Земського устрою" — втратили пріоритет [7, с. 25-38].

Встановлювалася пряма контрольна вертикаль: судові органи підпорядковувалися імперському наміснику (Statthalter), який міг скасовувати або блокувати будь-яке рішення, прийняте в межах земельних судів.

Варто ще раз згадати, що після поразки у 1620 р. та впровадження Оновленого земельного устрою 1627 року, роль станового представництва була зведена до мінімальної: по-перше, сейм позбавили законодавчих ініціатив: імператор міг ухвалювати рішення без його згоди, а представники сейму мали лише дорадчий голос, закони часто приходили з Відня вже у вигляді готових указів. По-друге, оподаткування передано під контроль імператора: хоча сейм ще формально збирався для затвердження податків, ці рішення дедалі частіше ухвалювалися під тиском імперських чиновників і намісника, без реального обговорення. По-третє, склад сейму було змінено: традиційну чеську протестантську шляхту усунули від влади через конфіскацію земель, а замість неї у сеймі переважали католицькі дворяни, зокрема німецькомовні феодали, що отримали маєтки за лояльність імператору [10, с. 102-117].

Отже, можна дійти проміжних висновків, що традиційна станово-правова система Чехії була фактично розформована, а її ключові функції централізовані в руках імператора та його бюрократичного апарату. Це призвело до не лише втрати правового суверенітету, а й до глибокої маргіналізації чеської еліти в

судовій сфері, що стало ще одним механізмом її підпорядкування та германізації.

Водночас, економічна політика Габсбургів у Чехії у XVI–XVII ст. стала важливим інструментом централізації влади, оскільки вона підривала фінансову автономію чеських земель і спрямовувала ресурси на потреби імперського центру — Відня.

Насамперед було створено імперську податкову систему. До середини XVI ст. чеські землі мали власну систему оподаткування, яку затверджував Чеський сейм, а податки йшли переважно на місцеві потреби або на фінансування королівських кампаній за участі чеської шляхти.

У підсумку, після 1547 р., а особливо після 1620 р., збір податків переходить під контроль імператорських чиновників. Податки встановлювалися не за згодою станів, а імператора, який посилав до Празького Граду імперських фінансових адміністраторів (Kameralbeamte) [36, с. 34-49].

Встановлювалися регулярні податкові внески (kontribuce), які визначалися централізовано для всієї монархії. Чехія, як одна з найбагатших провінцій, несла вищий податковий тягар.

Крім того, військові податки (наприклад, на утримання імперської армії) стали систематичними, навіть у мирний час. Це ще більше посилювало залежність місцевих фінансів від загальноімперських потреб [63, с. 88-104].

Як наслідок, сейм втратив право відхиляти або обговорювати імперські податки. Його роль звелася до затвердження вже ухвалених у Відні рішень.

Так склалося, що податкові доходи дедалі частіше йшли не на чеські потреби, а на фінансування війн Габсбургів проти Османів, протестантів або Франції.

Шляхта, яка раніше мала фінансову автономію в управлінні своїми доменами, мусіла звітувати перед імперськими податковими ревізорами. У разі непокори можливими були штрафи, конфіскації або заміна адміністраторів. Імперія наполягала на введенні єдиної системи фінансового обліку, відповідно до імперських стандартів (зокрема, німецькою мовою). Це витісняло чеську

традиційну фіскальну документацію, ускладнюючи участь чеських чиновників і сприяючи германізації адміністративного апарату [58, с. 12-24].

Як наслідок, можна зазначити, що фінансова автономія чеських земель була зруйнована. Усі ключові рішення щодо оподаткування, збору та використання коштів ухвалювалися поза межами Праги, під контролем імператорського двору. Чеська знать втратила можливість контролювати ресурсну базу свого політичного впливу. Централізація через податки стала інструментом політичного підпорядкування та асиміляції, адже фінансова залежність означала також підлеглість політичну, адміністративну і культурну.

Таким чином, економічна політика Габсбургів стала не лише фінансовою реформою, а й свідомим механізмом імперської інтеграції Чехії, який суттєво прискорив її інкорпорацію до австрійської централізованої держави [17].

Важливим кроком у посиленні централізації стало обмеження ролі чеської мови та культури на користь німецької. Відбулося поступове витіснення чеської мови з офіційного діловодства та адміністрації, що мало на меті асиміляцію чехів у загальноімперську систему.

Крім того, центральна влада здійснювала активну мовно-культурну політику, що сприяла витісненню чеської мови з адміністративного, освітнього та правового простору, надаючи пріоритет німецькій мові як інструменту імперської уніфікації. Ці заходи стали складовими комплексної програми централізації та інтеграції чеських земель у структуру Габсбурзької монархії.

Габсбурги після 1620 року розглядала мовну політику як інструмент політичної інтеграції та адміністративної уніфікації. Чеська мова, що до того часу мала офіційний статус у діловодстві, судочинстві й освіті, поступово витіснялася з публічного простору на користь німецької мови, яка дедалі більше закріплювалася як основна мова влади [54, с. 43-58].

Слід зазначити, що імператор використовував такі інструменти, як, по-перше, впровадження німецької мови в адміністрації. Це означає, що після Білогорської битви (1620) адміністративна реформа передбачала призначення на ключові посади імперських чиновників, переважно німецькомовних

католиків. Унаслідок цього діловодство в Земському управлінні (*Zemské úřady*), яке залишалося центральним органом управління в чеських землях, усе частіше велося німецькою мовою. По-друге, циркуляри, розпорядження імператора, податкові накази, судові документи – усе це з часом почало надходити виключно німецькою. По-третє, йшлося також і про офіційне закріплення німецької мови, точніше у “Оновленому земельному устрої” 1627 року німецька мова була визнана нарівні з чеською як мова законодавства й адміністрації. Але на практиці вона почала домінувати, зокрема в канцеляріях, судах, митницях, військових та фінансових органах.

По-четверте, у нових адміністративно-територіальних одиницях, що створювалися або реформувалися (напр., крайові управи, окружні суди), вимога володіння німецькою мовою ставала ключовою умовою для служби. Це сприяло витісненню чехів із місцевих адміністрацій і заповненню посад лояльними імперськими кадрами, здебільшого з німецькомовних провінцій — Нижньої Австрії, Штирії чи Тиролю [20, с. 34-49].

Ще одним важливим фактом є те, що у Карловому університеті в Празі, який був реорганізований у 1654 році на основі злиття Карлового й Єзуїтського колегіуму (утворився Карло-Фердинандів університет), мовою викладання стала латина та німецька, що обмежило поширення чеської мови серед освічених прошарків.

Таким чином, мовна політика в адміністративно-територіальній сфері стала важливим інструментом підпорядкування чеських земель. Вона не лише обмежила участь чехів у системі влади, а й сприяла германізації адміністративної еліти, що було логічним продовженням централізаторських зусиль Габсбургів у регіоні.

Отже, процес централізації Чеського королівства у складі Габсбурзької монархії відбувався поступово, охоплюючи різні сфери політичного, адміністративного, правового та культурного життя. [61, с. 65-80].

Обмеження автономії Чеського королівства стало частиною загальної політики Габсбургів із централізації своєї імперії. Після битви на Білій Горі

місцева знать втратила політичну та економічну самостійність, а чеські землі поступово перетворилися на провінцію Габсбурзької монархії. Усі ключові сфери – політика, економіка, судочинство та культура – опинилися під контролем імперської адміністрації. Це не лише послабило національну самобутність Чехії, а й визначило її подальший розвиток у складі Габсбурзької держави.

Слід підкреслити, що на цей процес сильно вплинули і події Тридцятирічної війни (1618–1648), зокрема вони відіграли важливу роль у поразці чеських протестантів у битві на Білій Горі 1620 року, після якої почалося системне обмеження місцевих прав та привілеїв. Чеські землі дедалі більше втрачали свою політичну автономію, а управління ними переходило до рук імператорських чиновників, призначених із Відня. Внаслідок цих змін зменшувалася роль місцевих сеймових зборів, судових органів та фінансових структур, що раніше мали значний рівень самостійності [57, с. 112-127].

Заходи централізації влади та обмеження автономії Чеського королівства подано в додатку Г.

Початком Тридцятирічної війни стала Празька дефенестрація 23 травня 1618 року — акт непокори чеських протестантських станів, які викинули з вікна Празького Граду імператорських намісників. Цей інцидент не лише ознаменував початок Богемського періоду війни, а й спровокував відкритий збройний конфлікт між протестантськими та католицькими силами.

Як наслідок, у відповідь на політику імператора Фердинанда II, що обмежував вольності протестантів, чеські стани сформували тимчасовий уряд, а у 1619 році обрали своїм королем Фрідріха V Пфальцького — лідера протестантського союзу. Таким чином, Чехія відверто виступила проти Габсбургів, перетворившись на осередок антикатолицької коаліції [8, с. 54-68].

На події в Чехії відреагували і великі протестантські держави: підтримку Фрідріху V надали Пфальц, Саксонія, Брауншвейг, а також Нідерланди. Натомість Габсбурги заручилися підтримкою Католицької ліги (на чолі з

Максиміліаном Баварським) та іспанських Габсбургів, що зробило конфлікт загальноєвропейським.

До битви на Білій Горі (8 листопада 1620 року) імператор Фердинанд II мобілізував потужну армію, що включала сили Католицької ліги та іспанських найманців. Однак, чеське військо, натомість, було слабше організоване, менш досвідчене й гірше забезпечене, з внутрішніми суперечками серед командування.

У підсумку, битва тривала лише кілька годин і завершилася рішучою поразкою протестантських сил. Основні підрозділи чеської армії були розбиті або капітулювали, а сам Фрідріх V втік із Праги. Ця поразка стала початком масштабних репресій, скасування самоврядування, рекатолизації та остаточного включення Чехії до централізованої структури Габсбурзької монархії [9, с. 89-102].

Таким чином, битва на Білій Горі була прямим наслідком початкового етапу Тридцятирічної війни, і водночас — її поворотним моментом у Центральній Європі. Вона позначила кінець спроб чеської протестантської еліти зберегти незалежність.

Розгром протестантських сил у 1620 році став відправною точкою для поступового перетворення Чеського королівства на провінцію Габсбурзької імперії. Імператор Фердинанд II видав «Обновлений земський устрій» (1627 р.), який юридично закріпив абсолютну владу Габсбургів у Чехії. Внаслідок цього акту Чеський сейм втратив більшу частину своїх повноважень, а всі важливі рішення ухвалювалися у Відні.

Централізація супроводжувалася масовими репресіями проти чеської аристократії. Багато шляхетських родів були позбавлені маєтків, які передавалися німецькомовним аристократам, лояльним до імператора. Це суттєво змінило соціальну структуру Чехії та сприяло поширенню німецького впливу в регіоні [21, с. 91-107].

У XVII ст. Марія-Терезія та Йосиф II продовжили політику централізації, запроваджуючи єдину адміністративну систему в імперії. Вони ліквідували

низку місцевих привілеїв, створили централізовану бюрократичну систему та посилили контроль над судовими органами. Крім того, було введено єдину систему податків, що ще більше ослабило економічну самостійність Чехії.

Як наслідок, усі ці заходи значно послабили національну ідентичність чехів і підготували ґрунт для їхньої подальшої інтеграції в імперську систему [23, с. 88-102].

Придушення антигабсбурзьких виступів та поразка чеської опозиції стали вирішальними подіями, що остаточно закріпили владу Габсбургів у Чехії. Чеська знать та міщани неодноразово намагалися чинити опір австрійському домінуванню, однак після битви на Білій Горі 1620 року чеський національний рух зазнав нищівної поразки. Габсбурги жорстоко придушили будь-які прояви непокорі, здійснили масові репресії проти чеської еліти, конфіскували землі опозиційної знаті та встановили жорсткий централізований контроль над регіоном. Це призвело до значних політичних, соціальних та економічних змін, які на століття визначили долю Чехії як залежної провінції імперії [5, с. 56-72].

Упродовж XVI-XVII ст. століть Чеське королівство неодноразово ставало ареною антигабсбурзьких виступів, викликаних прагненням зберегти політичну автономію та національну самобутність. Політика Габсбургів була спрямована на централізацію влади та зміцнення імперської єдності, що викликало опір серед чеської знаті, міщан і селян. Ключовими чинниками протестів були релігійні конфлікти, соціально-економічна напруженість і обмеження традиційних привілеїв чеських станів [9, с. 89-102].

У подальші десятиліття придушення антигабсбурзьких виступів набуло системного характеру. Будь-які спроби відновити автономію Чехії жорстко придушувалися імперською владою. У 1680 році селянські повстання, викликані жорстокими феодалськими повинностями, зустріли жорстку відповідь австрійських військ. Подібні події повторилися у 1775 році, коли велике повстання чеських селян було придушене за допомогою армії, а його учасники піддані покаранням.

Окрім військових методів, Габсбурги активно застосовували адміністративні й правові заходи для запобігання новим виступам. Було значно обмежено роль чеського сейму, а керівні посади в країні займали австрійські чиновники, які діяли в інтересах імперії. Система управління стала більш централізованою, що позбавило чеську знать можливості впливати на політичні рішення [19, с. 33-47].

Таким чином, антигабсбурзькі виступи в Чеському королівстві зазнавали жорсткого придушення, що призвело до поступової втрати автономії та посилення інтеграції Чехії в систему Габсбурзької монархії. Репресії, адміністративні реформи та контроль над ключовими політичними й соціальними процесами остаточно закріпили владу династії, знищивши будь-які спроби самостійного політичного розвитку Чехії.

Протягом XVI-XVII ст. століть Чеське королівство пережило серію антигабсбурзьких виступів, що стали реакцією на централізаційну політику Габсбургів, обмеження традиційних прав місцевої знаті та посилення контрреформації. Чеське суспільство, яке традиційно сповідувало протестантизм і мало певний рівень автономії, зіткнулося з жорсткою імперською політикою, спрямованою на ліквідацію місцевих свобод. Головними рушійними силами опору були шляхта, міщани та селяни, які намагалися захистити свої політичні, економічні та релігійні права. Однак, усі ключові виступи закінчувалися поразкою, що спричинило остаточної інтеграцію Чехії в Габсбурзьку монархію та знищення опозиції [38].

Упродовж XVII ст. завершився процес централізації управління. Чеське королівство було остаточно включене до адміністративної структури Габсбурзької держави як одна з її провінцій. Абсолютизм набув остаточної форми, а чеські землі втратили будь-які сліди політичної автономії.

Антигабсбурзькі виступи в Чеському королівстві зазнали невдачі через декілька ключових факторів. По-перше, імперська влада мала значні військові та економічні ресурси для придушення опору. По-друге, чеська опозиція була роздробленою: дворянство, міщани та селяни мали різні інтереси, що

ускладнювало координацію боротьби. По-третє, після поразки 1620 року та подальших репресій національна аристократія значною мірою зникла, а її місце зайняли німецькі чиновники та австрійська адміністрація.

У результаті Чехія повністю втратила автономію та була інтегрована в імперську систему Габсбургів. Усі прояви протесту придушувалися силою, а опозиція втрачала будь-які можливості для самостійної політичної діяльності. Остаточна централізація влади завершилася у XVII ст., коли чеські землі стали невід'ємною частиною Габсбурзької монархії без права на самоуправління [62, с. 57-66].

Придушення антигабсбурзьких виступів та поразка чеської опозиції закріпили імперський контроль і поклали край спробам збереження незалежного політичного курсу. Внаслідок репресій і масових конфіскацій значна частина чеської еліти була знищена або змушена емігрувати, що посилювало австрійський вплив у регіоні [34, с. 74-88].

Таким чином, політика Габсбургів у Чехії проходила через кілька чітко виокремлених етапів, кожен із яких відповідав внутрішнім потребам імперії щодо зміцнення централізованої влади та нейтралізації місцевих особливостей управління.

Слід сказати, що першим значним кроком стала інкорпорація Чеських земель до Габсбурзької монархії в 1526 році. Після обрання Фердинанда I королем Богемії та маркграфом Моравії усі чеські землі формально увійшли до складу Австрійської Габсбурзької монархії. При цьому зберігалася традиційна система станово-представницького устрою – «Ландсторн» (станові сейми) та королівська адміністрація. Така модель дозволила імперії швидко уніфікувати зовнішню політику й оборону, але одночасно зберегти певний рівень автономії місцевої шляхти.

З цією метою, другим ключовим етапом стало посилення централізації після битви на Білій горі й оприлюднення Патенту 1627 року імператором Фердинандом II. Після жорстокого придушення чеського селянського повстання та ліквідації протестантської опозиції станові сейми було формально скасовано,

а їхню роль узяв на себе генеральний намісницький уряд. Відтепер намісник корони виконував усі адміністративні функції, що різко знизило політичний вплив чеської шляхти та відкрило шлях до безпосереднього імператорського управління [32, с. 58-71].

У середині XVIII століття, за правління Марії Терезії (1749 р.), було проведено першу системну адміністративну реформу. Замість роздрібнених феодальних володінь з'явилися «інспекторати» — регіональні підрозділи, які здійснювали контроль за діяльністю місцевих судів і фінансових установ. Пізніше ці інспекторати перетворилися на повіти (комісарства), об'єднані єдиною схемою збору податків і рекрутів. Реформи Марії Терезії стандартизували управління і започаткували першу комплексну фінансову та судову реформу на чеських землях.

Наступна хвиля реформ, відома як йосипінські, тривала в 1781–1784 роках. Йосип II ліквідував інспекторати й запровадив єдину мережу повітів (Bezirke), кожен із яких очолював поліцейний суперінтендант. Було централізовано облік населення та земельні записи, що значно підвищило ефективність збору податків і контроль над підданими [38, с. 122-138].

У 1851 р. після революцій 1848–1849 рр. імператор Александр фон Бах ввів систему жорсткого поліцейського контролю, створивши нові поліційні округи (Politische Bezirke) — кремезниці — під безпосереднім керівництвом префектів у Відні. Цей «Бахівський режим» посилив репресивний апарат і майже повністю ліквідував локальне самоврядування.

Таким чином, політика Габсбургської монархії в Чехії пройшла від відносного збереження місцевих інститутів до поступового встановлення жорстко централізованої системи управління з мінімальними залишками автономії. Кожна хвиля реформ відображала прагнення імперії до уніфікації адміністративної системи та зміцнення контролю над чеськими землями. Придушення антигабсбурзьких повстань остаточно закріпило політичну, адміністративну та релігійну інтеграцію Чехії до складу Австрійської імперії, що призвело до втрати національної самостійності на довгі століття.

Висновки до першого розділу

Отже, ми дійшли висновків, що включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії не було суто формальним процесом, а мало глибокі політичні й адміністративні наслідки. Вже з середини XVI століття династія Габсбургів послідовно впроваджувала політику централізації, що суттєво обмежила самостійність Чеського королівства.

Ми погоджуємось із дослідниками, які вважають, що основним інструментом підпорядкування стало обмеження функціонування традиційних органів влади та заміна їх імперською бюрократією. Варто підкреслити, що ліквідація реальної автономії супроводжувалася наступом на політичні права місцевої еліти, що спричинило серйозний опір.

Ми зрозуміли, що поразка чеської опозиції, особливо після подій 1618–1620 років, стала переломним моментом у процесі зміцнення габсбурзького абсолютизму. Придушення протестантських виступів не лише ліквідувало будь-яку загрозу для імперської влади, а й створило підґрунтя для релігійної уніфікації та культурної асиміляції.

РОЗДІЛ II. ІМПЕРСЬКА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ ЧЕСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ

Період правління Габсбургів у чеських землях супроводжувався значними трансформаціями в соціально-економічній сфері. Одним із ключових аспектів цих змін стало реформування феодальної системи, яка була основою економічних і соціальних відносин у регіоні [11]. Вплив централізованої імперської влади, військові конфлікти, а також розвиток мануфактурного виробництва сприяли поступовому перетворенню традиційних феодальних структур. Політика Габсбургів мала на меті зміцнення контролю над ресурсами, збільшення доходів корони та поступове підпорядкування шляхти імперському центру.

Слід підкреслити, що політика Габсбургів у галузі економіки та адміністративного управління Чеськими землями протягом XVIII–XIX століть характеризувалася поступовою еволюцією від жорсткої централізації до обмеженої децентралізації з одночасною індустріалізацією регіону.

Зважаючи на вищесказане, період правління імператора Карла VI (1711–1740) відкрив нову еру витіснення традиційних економічних особливостей регіонів. Великий акцент робився на розбудову транспортної інфраструктури: прокладання торговельних шляхів через Італію та Альпи, ремонт і вирівнювання доріг у Богемії й Моравії, а також освоєння річкових шляхів на Влтаві й Одері. Ці заходи сприяли значному зменшенню логістичних витрат, безперебійній торгівлі між регіонами та швидкому переміщенню сировини й готової продукції, що стимулювало розвиток чеських мануфактур і ремісничих центрів. Адміністративно Відень уніфікував митну політику: всі пункти збору мит проходили через централізований митний апарат [42, с. 79-92].

Важливо зауважити, що за Марії-Терезії (1740–1780) розвивався «освічений абсолютизм», що поєднував централізацію влади з модернізацією державного апарату. В Австро-Богемській канцелярії ліквідовано окремі чеські управлінські установи, централізовано облік податків і військових рекрутів. З

одного боку, це дозволило стандартизувати державні надходження та збільшити витрати на армію й бюрократію, з іншого — позбавило станові сеймики права самостійно регулювати місцеві фінанси, остаточно передавши важелі управління до Відня.

На противагу цьому реформи Йосипа II (1780–1790) мали радикальніший ліберальний відтінок: укази демонополізували внутрішню торгівлю, скасували частину ремісничих цехів і надали свободу руху товарів між коронними землями. Це прискорило індустріалізацію, особливо в текстильній та металообробній галузях, й забезпечило приріст внутрішнього товарообігу приблизно на 10 % щорічно. Адміністративно було впроваджено єдину систему ведення земельного реєстру й статистики, а частина локальних урядів ліквідовано на користь централізованого контролю [4].

Хоча варто зазначити, що система Баха (1851–1860) повернула політику жорсткого неоабсолютизму: створені «політичні округи» з префектами, прямих підлеглих міністерствам у Відні, централізована бюджетна система ліквідувала фінансову автономію країв і спрямувала ресурси на відновлення після революцій 1848 р. Водночас було запроваджено протекціоністські тарифи на ключові товари — вугілля, метал — що мало підтримати місцеву промисловість, але обмежило конкуренцію.

Попри це, австро-угорський компроміс 1867 р. (Аусглейх) polegшив економічні зв'язки: Богемія залишилася в австрійській частині, отримавши право формувати власні податкові й промислові закони, а внутрішній ринок було об'єднано з угорським без митних бар'єрів. Це сприяло дворазовому зростанню залізничної мережі в Богемії до 1900 р. та притоку німецьких інвестицій у легку й важку промисловість. Адміністративно було відновлено крайові парламенти й уряди з квотами для представників Богемії в імперському парламенті, частково делеговано фінансові повноваження місцевим відомствам [37, с. 49-56].

Нарешті, індустріалізація чорної металургії та машинобудування в 1830–1870 рр. здійснила якісний стрибок: введено перші коксові домни, збудовано

металургійні й машинобудівні підприємства за західними ліцензіями. Щорічне зростання виробництва чавуну на 10% забезпечило експортний приплив капіталу, який вкладався у подальші інфраструктурні проєкти. На рівні місцевої адміністрації запровадили нові повітові інспекції праці та гірничого нагляду й встановили єдині стандарти технічної освіти для робітників.

Таким чином, економічна й адміністративна політика Габсбургів у Чехії поєднувала інфраструктурні інвестиції, централізоване планування й бюрократичну стандартизацію з поступовою лібералізацією та регіональною децентралізацією, що в комплексі сформувало потужний імперський механізм управління та розвитку чеських земель [43, с. 102-115].

Як би там не було, але все ж однією з найбільш відчутних змін у соціально-економічному житті чеських земель стало поглиблення кріпосного права. Габсбурзька адміністрація намагалася закріпити феодальний лад, забезпечуючи панівним верствам стабільність у земельних відносинах. У результаті, права селян були суттєво обмежені: їхня особиста свобода звужувалася, збільшувались повинності, а можливість міграції обмежувалася. Посилення панщини та зростання податкового навантаження спричинили численні виступи селян проти феодального гніту, що, однак, жорстко придушувалися імперською владою [9].

Це, зокрема, видно на прикладі того, що Габсбурги прагнули централізувати управління економічними ресурсами регіону, зокрема, контролюючи ремесла, торгівлю та видобуток природних багатств. Уряд активно впроваджував систему державних монополій, що регулювали виробництво й експорт ключових товарів, таких як сіль, метали, текстильні вироби. Водночас, значну увагу приділяли розвитку мануфактурного виробництва, яке, хоч і залишалося під владою феодалів, поступово набувало нових капіталістичних рис.

Це свідчить про те, що Габсбурзька політика мала на меті зміцнення лояльної аристократії, яка підтримувала імперську адміністрацію. Водночас, чеська шляхта поступово втрачала автономію, оскільки імперія впроваджувала

власні правові та адміністративні норми, що обмежували її вплив. Міста також зазнали змін: хоча міщанство отримувало певні економічні вигоди від централізованої політики, воно перебувало під жорстким контролем імперської влади. Ремісничі цехи втрачали свої привілеї, а торговельна діяльність усе більше підпорядковувалася інтересам державної казни.

Зважаючи на вищесказане, реформи Габсбургів привели до зміцнення централізованої влади, але водночас посилили соціальну напругу в чеських землях. Посилення кріпосництва та зростання тиску спричинили хвилю селянських протестів і поступове наростання невдоволення серед міського населення. Водночас, економічна централізація та розвиток мануфактур створювали передумови для поступового переходу до нових виробничих відносин, що стануть ключовими у подальшій історії регіону [47, с. 41-56].

Габсбурзька соціально-економічна політика в чеських землях була спрямована на зміцнення імперської влади, посилення контролю над ресурсами та збереження феодальних відносин. Попри намагання імперії закріпити традиційні структури, її політика створювала умови для поступових змін, які зрештою сприяли формуванню нових економічних і соціальних тенденцій [15, с. 56-70].

У підсумку, одним із ключових механізмів контролю стала заміна місцевих управлінців на австрійських та німецьких чиновників, що позбавляло чеських магнатів впливу на адміністративні процеси. Водночас, імперія поступово обмежувала політичну роль станових сеймів та запроваджувала нові закони, що сприяли уніфікації правової системи під австрійськими стандартами [35, с. 131-145].

Заходи з посилення контролю над чеською аристократією подані в додатку Д.

Після поразки протестантської опозиції в битві на Білій Горі 1620 року чеська аристократія зазнала масштабних змін, пов'язаних із посиленням контролю з боку Габсбурзької влади. Одним із перших кроків стало суттєве обмеження політичної автономії місцевої шляхти. Роль чеського сейму було

зведено до суто консультативної інституції, що фактично втратила будь-який вплив на ухвалення державних рішень, оскільки останнє слово в усіх справах залишалося за імператором. Представники знаті, які виступали проти політики центральної влади, були позбавлені як своїх титулів, так і маєтків, що відкривало шлях до глибших змін у структурі власності.

Це зокрема видно на прикладі того, що після ліквідації опору було проведено масштабну конфіскацію земель, які раніше належали чеським аристократам. Ці володіння були передані лояльним до імператора представникам німецької, австрійської та угорської знаті, чим закріплювалося нове співвідношення сил у регіоні. Таким чином, Габсбурги забезпечили собі вплив через осіб, які були безпосередньо залежними від імперської влади [18].

З-поміж іншого, варто зазначити, що одночасно із перерозподілом власності проводилася й активна релігійна політика. У рамках контрреформації чітко виявлялося прагнення імперії до викорінення протестантських впливів серед чеської шляхти. Прийняття католицизму стало не лише проявом релігійної приналежності, а й умовою збереження станових привілеїв. У цьому процесі Католицька церква виступила головною опорою влади, виконуючи функцію не лише духовного, а й ідеологічного контролю.

Ще одним важливим напрямом тиску стало обмеження військової самостійності місцевої знаті. Всі військові формування, які діяли в межах королівства, були підпорядковані імперському командуванню. Це фактично позбавляло магнатів можливості організовувати незалежні збройні сили. Крім того, контроль над будівництвом і утриманням оборонних споруд став важелем для уникнення можливих вогнищ опору [20].

Це свідчить про те, що посилення контролю над чеською аристократією було стратегічним кроком Габсбургів, спрямованим на зниження автономних прагнень місцевих еліт та утвердження централізованої влади імператора. Обмеження політичного впливу шляхти супроводжувалося жорсткою репресивною політикою, що включала конфіскації маєтностей, придушення протестантських рухів та ліквідацію місцевих органів влади.

Особливо важливим є те, що реорганізація земельної власності призвела до суттєвого зменшення чеського дворянства у політичному житті. Багато шляхтичів або втратили свої володіння, або змушені були приєднатися до імперської адміністрації, прийнявши її правила гри. Католицька церква, яка підтримувала централізацію влади, сприяла усуненню політичної опозиції та нав'язуванню лояльності імператору.

Адміністративні реформи XVII ст. довершили процес зменшення ролі місцевої аристократії, передавши ключові управлінські функції імперським чиновникам. Посилення бюрократії означало, що навіть ті шляхтичі, які зберегли свої маєтки, були вимушені дотримуватися суворих імперських регламентів та мати обмежену свободу дій [48, с. 121-137].

Отже, можна дійти проміжного висновку, що політика Габсбургів щодо чеської аристократії була спрямована на її поступове послаблення, централізацію управління та забезпечення лояльності місцевих еліт імперській владі. Наслідком цього процесу стало зниження політичного впливу традиційної шляхти, посилення бюрократичного апарату та зростання ролі імперських чиновників у керуванні чеськими землями. Втрата автономії та обмеження прав місцевої аристократії сприяли інтеграції регіону до Габсбурзької монархії, але також викликали соціальне невдоволення та поступове зростання прагнення до національного відродження [56, с. 78-89].

Інакше кажучи, після поразки чеської протестантської шляхти значна частина земель була конфіскована та передана католицьким дворянам, які підтримували імперську владу. Цей захід зміцнив позиції Габсбургів і позбавив їх від політичної опозиції серед чеської аристократії. Роль чеського сейму, який раніше мав повноваження затверджувати податки та закони, значно зменшилася. Сейм фактично втратив свою політичну вагу, і тепер усі важливі рішення ухвалювалися імператором або його представниками, що позбавляло чеську знать можливості впливати на державну політику.

Важливо зауважити, що чеські магнати втратили право утримувати власні військові загони та фортеці без дозволу імператора. Всі військові формування

стали підпорядковані імперському командуванню, що позбавляло шляхту можливості організовувати збройні виступи проти влади. Паралельно з цим було запроваджено єдину правову систему, яка регламентувала земельну власність, податки та судочинство за загальноімперськими нормами, що зменшувало вплив традиційних феодалських привілеїв місцевої шляхти [26, с. 121-135].

Окрім уже згаданих обмежень, слід зазначити, що реорганізація військової сфери в чеських землях після 1620 року супроводжувалася ліквідацією традиційних феодалських обов'язків шляхти щодо оборони краю, зокрема скасуванням станових військових рад. Такі ради раніше відігравали важливу роль у мобілізації та організації оборони, особливо у прикордонних районах, однак тепер контроль над мобілізаційними ресурсами перейшов виключно до імперських інституцій.

Крім того, військові замки та укріплення, які раніше виконували як оборонну, так і адміністративну функцію на локальному рівні, були або демілітаризовані, або ж перейшли під пряму юрисдикцію Відня. Частину об'єктів, які мали стратегічне значення, передано під контроль німецькомовного гарнізону, що також мало політичне значення — воно символізувало втрату чеської шляхтою реального впливу у регіоні.

Крім того, католицизм був закріплений як державна релігія, і всі посадовці, землевласники та вищі державні службовці були зобов'язані сповідувати католицизм. Це обмежувало можливості протестантських магнатів впливати на державні процеси, а католицька церква отримала додаткові земельні володіння, зміцнивши свій вплив на політичне життя регіону [3, с. 56-73].

Важливо згадати, що після поразки чеських протестантів та видання Оновленого земельного устрою 1627 року, католицизм офіційно закріпили як єдину дозволenu релігію. Усі, хто займав державні посади, мав володіння або бажав залишитися в політичному житті, були змушені прийняти католицьку

віру. Це фактично означало вимушене вигнання або еміграцію значної частини протестантської аристократії.

У результаті конфіскації маєтків протестантських дворян, велика частина земель була передана католицьким магнатам, єзуїтам та монастирям, які стали потужними політичними гравцями. Наприклад, Товариство Ісуса (єзуїти) не лише отримало землі, а й контроль над університетами, гімназіями й освітньою системою в цілому, формуючи нове покоління в дусі католицької покори імператорській владі.

Таким чином, церква стала союзником монархії у справі централізації влади: вона не лише контролювала віру, а й підтримувала імператора як "Божого намісника", просуваючи ідею лояльності до Габсбургів як релігійного обов'язку. Це зміцнило владу імператора й одночасно остаточно усунуло вплив протестантів на політичне й культурне життя Чехії [29, с. 47-59].

Водночас із цим запровадження єдиної правової системи та уніфікація податків дозволили Габсбургам більш ефективно контролювати фінансові ресурси регіону. Також це обмежило можливості місцевої шляхти ухилятися від сплати податків або використовувати правові лазівки для збереження власної автономії.

Вже зрозуміло, що зміни в управлінні відбувалися поступово, однак їхній загальний напрямок був очевидним: чеські землі повністю інтегрувалися в імперську систему, а місцева аристократія була позбавлена більшості своїх традиційних прав та привілеїв [7, с. 25-38].

Битва на Білій горі, яка відбулася 8 листопада 1620 року, стала переломним моментом у чеській історії. Поразка протестантських військ призвела до радикальних змін у політичному, соціальному та економічному житті Чехії. Одним із головних наслідків стала масштабна конфіскація земель у протестантської шляхти та їхній перерозподіл на користь представників католицької еліти, прихильної до династії Габсбургів. Це мало довготривалі наслідки для економічного розвитку регіону та сформувало нову соціальну

структуру, де провідні позиції зайняли австрійські, іспанські та італійські магнати [48, с. 121-137].

Попри це, одним із важливих наслідків перерозподілу стало розширення володінь католицької церкви, оскільки значна частина конфіскованих земель перейшла під контроль церковних установ і монастирів. Це сприяло поширенню Контрреформації та зміцненню католицької ідеології в регіоні. Перерозподіл землі і прихід нових власників змінили систему управління маєтками, що негативно вплинуло на життя селянства. Введення більш суворих феодалських повинностей і обмеження прав чеських селян викликали велике невдоволення. Крім того, багато представників середньої та дрібної шляхти втратили свої економічні можливості, що погіршило соціальну нерівність і ще більше поглибило розрив між різними верствами суспільства.

Слід зазначити, що близько половини земель, конфіскованих у протестантської шляхти, було передано єзуїтам, монастирям та католицьким єпископствам, що дало змогу церкві не лише збільшити економічний вплив, а й посилити свій контроль над освітою, культурою та місцевим самоврядуванням. Саме через ці маєтки церква активно впроваджувала ідеї Контрреформації: створювалися школи, семінарії, а населення піддавалось посиленій релігійній обробці [12, с. 45-61].

Водночас із цим прихід нових, здебільшого німецькомовних католицьких землевласників, які отримали маєтки як винагороду за підтримку імператора, докорінно змінив характер управління селами. Ці нові власники, не пов'язані з місцевими традиціями, прагнули максимальної вигоди, що призвело до посилення панщини, збільшення податків і обмеження прав селян, зокрема права переходу чи оскарження дій поміщика.

У цьому ж контексті, для дрібної чеської шляхти наслідки були не менш драматичними: багато родин втратили свої маєтки або були змушені продавати їх за безцінь, втрачаючи соціальний статус і джерела доходу. Це призвело до майнової поляризації, коли вся влада й багатства концентрувались у руках імперсько-католицької верхівки, а чеське суспільство стало значно менш

рівноправним, із глибшими соціальними та національними суперечностями [2, с. 27-35].

Можна дійти проміжного висновку, що поразка протестантської шляхти й перемога імператора Фердинанда II привели до докорінної трансформації економічної структури регіону. Основні зміни відбулися в сфері земельного володіння, аграрного виробництва, ремесел і торгівлі. Габсбурзький уряд, прагнучи централізувати управління та посилити власний контроль над економічними ресурсами, ініціював масштабні реформи, що торкнулися як феодалів, так і селянства.

Одна з ключових змін полягала у перерозподілі земель, який призвів до формування нової економічної еліти, переважно з католицьких землевласників, відданих імператорові. Це сприяло посиленню феодальних відносин, що в свою чергу погіршило становище селянства. З іншого боку, зміни в податковій системі та реорганізація ремесел мали неоднозначний вплив на економічний розвиток, зміцнюючи позиції Габсбургів, але обмежуючи економічну автономію Чеського королівства [41, с. 97-113].

Варто згадати, що промисловість чеських земель у XVII столітті, попри загальний економічний занепад після Тридцятирічної війни, демонструвала певне відновлення завдяки розвитку мануфактурного виробництва. Основні галузі — текстильна, скляна, залізобудівна та гірничо-металургійна — зберігали потенціал до зростання. Проте характер цього розвитку був специфічним. Більшість новостворених або відновлених після конфіскацій мануфактур не стали осередками самостійного підприємництва, а перейшли під контроль великих землевласників або католицьких монастирів, які використовували їх насамперед як додаткове джерело прибутку з маєтків, а не як інноваційні економічні проєкти.

Зважаючи на вищезазначене, у другій половині XVIII століття текстильна галузь, особливо виробництво вовняних тканин, зазнала значного зростання. Між 1731 і 1775 роками кількість працівників у вовняній промисловості Богемії подвоїлася, а між 1775 і 1788 роками зросла ще на 80%. Це зростання

супроводжувалося збільшенням кількості мануфактур, які організовували виробництво за системою розподілу праці. Наприклад, у Брно в 1775 році існувала одна текстильна фабрика, а до 1789 року їхня кількість зросла до чотирьох [51, с. 131-140].

Не менш важливо, що залізоробна галузь у Богемії розвивалася завдяки наявності багатих родовищ залізної руди та лісів. Однак ефективність виробництва обмежувалася феодальними структурами власності та відсутністю інвестицій у технологічне оновлення. Багато залізоробних підприємств залишалися дрібними та орієнтованими на місцевий ринок, що стримувало їхній розвиток.

Також слід згадати й про гірничу промисловість, зокрема видобуток срібла. Місто Кутна Гора було одним із центрів срібного видобутку, а в місті Яхімов у XVI столітті почали карбувати срібні монети, відомі як "талери", що стали прототипом сучасного долара. Однак у XVII столітті гірничу галузь зазнала занепаду через виснаження родовищ та втрату інтересу з боку нових власників, які не інвестували в її розвиток.

Попри це, великі землевласники та монастирі отримували доходи не лише від промислових підприємств, але й від сільського господарства, лісового господарства та збору податків із селян. Монастирі, зокрема, володіли значними земельними угіддями та отримували прибутки від оренди земель, продажу сільськогосподарської продукції та ремісничих виробів. Ці доходи дозволяли їм фінансувати будівництво та утримання мануфактур, хоча основною метою залишалося забезпечення власних потреб, а не розвиток ефективного виробництва [59, с. 76-84].

Зважаючи на вищесказане, можна зрозуміти, що це спричиняло низку структурних обмежень. По-перше, відсутність зацікавленості у впровадженні технічних новацій: землевласники часто не інвестували в модернізацію виробництва, оскільки прибуток забезпечувався за рахунок дешевої праці селян, яких примусово залучали до роботи. По-друге, мануфактури існували переважно в рамках феодального господарства, де регулювання ринку,

обмежений доступ до кредитів і слабка конкуренція не стимулювали продуктивність. По-третє, значна частина продукції призначалася для внутрішнього споживання у межах маєтку або монастиря, що обмежувало вихід на ширші ринки.

Крім того, зростання тиску з боку імперської влади, а також централізована податкова система ускладнювали розвиток приватної ініціативи серед міщан і купців. Через послаблення ролі міст як самостійних економічних центрів, міське ремесло втрачало свою конкурентоздатність, а багато ремісників опинялися у залежності від великих господарів, що знижувало загальний рівень економічної свободи.

Таким чином, промисловість у Чехії розвивалася в умовах, де централізована політика імперії та феодалська структура власності гальмували повноцінний капіталістичний розвиток. Відсутність незалежних промислових центрів і обмеження для міщанської ініціативи сприяли консервації старої соціально-економічної моделі, яка суперечила загальноєвропейським тенденціям модернізації.

Економічні реформи, проведені після Білої гори, мали далекосяжні наслідки для Чеського королівства. Вони посилили централізацію влади Габсбургів, сприяли зростанню впливу католицької аристократії, але водночас призвели до занепаду міської економіки та погіршення становища селян. Ці зміни заклали основи для довготривалого соціально-економічного домінування імперії Габсбургів у Чехії, що зберігалось протягом наступних століть [28, с. 45-58].

У результаті цих змін було скасовано багато традиційних прав селян, зросли феодалські повинності, а також суттєво обмежилися можливості для особистої та економічної свободи. Габсбурги, прагнучи зміцнити економічну базу своєї влади, передали великі земельні масиви лояльним католицьким магнатам, які посилили експлуатацію селян. Це призвело до погіршення умов життя більшості населення, зниження продуктивності праці та посилення соціальної напруги.

З-поміж іншого, юридичне закріпачення селянства в умовах зміни феодального устрою полягало у введенні обмежень на їх право переходу до інших земельних володінь. Крім того, було встановлено обов'язкові трудові повинності, такі як панщина, що значно обмежувало свободу селян. Феодали посилили контроль над особистим життям селян, що додатково обмежувало їхні права.

Зважаючи на вищесказане, економічне навантаження на селян збільшилося через підвищення податків, зокрема на землю та худобу. Також було збільшено натуральні повинності, що призвело до скорочення можливостей селян вести власні господарства. Введення монополій на продаж певних товарів значно обмежувало селянську торгівлю, що ще більше ускладнювало їхнє становище [22, с. 85-94].

Це, зокрема, видно на прикладі того, що церква, яка стала офіційною релігією, відіграла важливу роль в обґрунтуванні кріпосного стану селян. Релігійна пропаганда покірності та підкорення феодальним порядкам сприяла зміцненню влади дворянства. Крім того, значна частина конфіскованих земель переходила до католицьких монастирів та духовенства, що ще більше зміцнювало їхні позиції в суспільстві.

Водночас посилення влади дворянства призвело до втрати селянством можливості захищати свої права в суді від свавілля панів. Магнати отримували нові привілеї від імператора, що ще більше зміцнювало їхнє становище. Крім того, примусове зростання панщини до 3-6 днів на тиждень фактично перетворювало селян на рабів [37, с. 49-56]

Закріпачення селянства в чеських землях мало довготривалі наслідки. Зростання панщини та обмеження економічної свободи призвело до стагнації аграрного сектору. Багато селян було змушено залишати свої домівки та шукати кращих умов у містах, що призводило до соціальних криз та нестабільності. Дворянство, отримавши повний контроль над селянськими ресурсами, не стимулювало економічний розвиток, а натомість орієнтувалося на особисте збагачення.

Таким чином, соціально-економічна політика Габсбургів сприяла глибокій феодальній стагнації та посиленню соціальної нерівності. У подальшому це створило передумови для революційних рухів та селянських повстань, які зрештою стали важливими етапами боротьби за соціальну справедливість у Центральній Європі.

У ширшому сенсі, феодальна система, що раніше передбачала певний баланс між зобов'язаннями селян і правами феодалів, після 1620 року перетворилася на жорсткий механізм експлуатації. Якщо раніше панщина складала 1-2 дні на тиждень, то вже у другій половині XVII ст. вона зросла до 3-6 днів, залежно від регіону. Крім того, було посилено економічний контроль з боку землевласників, які змушували селян виконувати додаткові роботи без компенсації [14, с. 112-120].

У першій половині XVII ст. панщина для селян збільшилася до 3-6 днів на тиждень. Це означало, що селяни змушені були працювати на землі феодала без оплати, що значно зменшувало час для обробки власних наділів. Також були введені обов'язкові надурочні роботи під час збору врожаю або ремонту феодальних маєтків.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що натуральні податки на селян стали більш обтяжливими. Вони повинні були передавати частину врожаю землевласникам, а також виконувати додаткові натуральні збори, наприклад, мито на користь поміщика за зерно, худобу чи молочні продукти. Крім того, запроваджувалися нові збори для утримання панських слуг, коней та майстерень.

У результаті цього грошові податки також зросли. Запровадження нових імперських податків збільшувало фінансовий тягар на селян, а обов'язкові внески для фінансування військових кампаній Габсбургів стали ще однією важкою ношею для них. Примусова оренда сільськогосподарських знарядь та млинів, що належали феодалам, також ставала обов'язковою [32].

Що стосується правових обмежень, селяни були позбавлені можливості скаржитися на землевласників, оскільки всі їхні справи підпорядковувалися

юрисдикції панів. Вони також втратили право вільно переходити до іншого землевласника [62, с. 57-66].

З огляду на це, посилення експлуатації селян призвело до значного зубожіння більшої частини сільського населення. Через зростання панщини у селян майже не залишалося часу на обробіток власних земельних ділянок, що спричинило часті голодні роки та зниження продуктивності сільського господарства. Крім того, відсутність економічних свобод ускладнила розвиток ремесел і торгівлі, оскільки селяни були повністю залежні від волі феодалів.

Значне збільшення феодальних повинностей також викликало хвилю селянських виступів і протестів. У другій половині XVII ст. спостерігалися локальні повстання в Чехії, Моравії та інших регіонах під владою Габсбургів. Однак через жорстку централізовану політику вони були швидко придушені, а їхні учасники суворо покарані.

Зростання феодальних повинностей у чеських землях у XVII ст. стало наслідком централізаційної політики Габсбургів і ліквідації автономних прав місцевого населення. Посилення панщини, податків і правових обмежень сприяло глибокій соціально-економічній кризі, що призвела до деградації сільського господарства, масового зубожіння селян та посилення соціальної напруги. В умовах жорсткого кріпацтва та відсутності реформ Чехія втратила можливість для економічного розвитку на кілька століть вперед [2, с. 27-35].

Посилення влади Габсбургів у Чехії призвело до значного обмеження автономії місцевої аристократії. Внаслідок централізації адміністративного апарату та запровадження нових методів управління контроль над земельними володіннями поступово переходив до лояльних Габсбургам магнатів. Чеська знать, яка не підтримала імперську політику, втрачала свої привілеї, а система управління була змінена таким чином, щоб максимально підкорити місцеву еліту владі монархії.

Отже, реформи та адміністративні зміни в Чехії в XVII-XVIII ст. призвели до посилення закріпачення селян і збільшення їхніх повинностей. Обмеження особистої свободи, зростання панщини та збільшення податкового тиску

негативно вплинули на економічний і соціальний розвиток регіону. Ці зміни значною мірою послабили можливості селян самотійно вести господарство та сприяли подальшому утвердженню феодального устрою під контролем австрійської монархії.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі було розглянуто основні аспекти імперської політики Габсбургів у сфері економіки та управління чеськими землями, зокрема процеси, що відбувалися після поразки чеських станів та зміцнення влади Габсбургів у Чехії. Діяльність імператорів, особливо Фердинанда II, мала значний вплив на економічну ситуацію в країні, що проявилось через низку адміністративних, соціальних та економічних перетворень.

По-перше, важливо відзначити масову конфіскацію земель у протестантських магнатів, що стала основним механізмом посилення монархічної влади. Власність на землю, яка раніше належала протестантській шляхті, була передана католицьким аристократам та церкві, що зміцнило вплив католицької церкви в країні та сприяло поширенню Контрреформації.

По-друге, уряд Габсбургів запровадив низку економічних реформ, спрямованих на централізацію економіки та забезпечення стабільності державних фінансів. Однак ці заходи часто мали негативні наслідки для селянства, яке стало жертвою жорсткої феодальної політики, зокрема збільшення панщини та податків, що істотно погіршило соціальне становище широких верств населення.

По-третє, розширення володінь католицької церкви призвело до ще більшого зміцнення соціальної нерівності та посилення феодальних відносин. Розподіл земель на користь духовенства не тільки сприяв посиленню релігійного контролю, але й зумовив зростання соціальної напруги серед селянства, яке опинилося під ще більшим гнітом нових землевласників.

Отже, імперська політика Габсбургів в галузі економіки та управління чеськими землями була спрямована на зміцнення центральної влади та забезпечення економічної стабільності, однак вона призвела до значного посилення соціальної нерівності та обмеження прав населення, що стало одним з факторів, які сприяли подальшому соціальному напруженню в Чехії.

РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ГАБСБУРГІВ У ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

3.1. Контрреформація та насильницька католизація Чехії

Контрреформація в Чеських землях була комплексною політикою Габсбургів, спрямованою на відновлення та закріплення домінування Римо-Католицької Церкви після протестантських здобутків XVI століття. Перші кроки розпочалися за Рудольфа II, який обмежив протестантські громади й підготував ґрунт для конфлікту, що вилився в Празьку дефенестрацію 1618 року та Битву на Білій горі 1620 року. Після перемоги над повсталою чеською шляхтою Фердинанд II видав низку патентів, що забороняли всі форми протестантизму та, як вже згадувалося в попередніх розділах, конфіскував майно незгодних та примусово повернув населенню католицизм під загрозою вигнання або страти.

Зокрема йдеться про видачу Оволодільного патенту (1621) та Єдикту про віротерпимість (1627). Насправді ці документи не дарували, а згортали віротерпимість. У 1621 р. Фердинанд II видав патент, який офіційно забороняв усі протестантські конфесії в Чехії. У 1627 р. було закріплено «Відновлену земельну установу», яка фактично закріплювала католицизм як єдину легальну віру [27, с. 112-127].

Зважаючи на це, люди емігрували до протестантських держав — Саксонії, Швеції, Нідерландів, деякі осіли в польських землях. Наприклад, Ян Амос Коменський, видатний чеський просвітителі і педагог, був змушений тікати з батьківщини й оселився в Польщі, а згодом — у Швеції та Нідерландах.

Водночас із цим католицька церква існувала як інструмент імперської політики. Зокрема єзуїти отримали монополію на освіту: всі протестантські школи були закриті, а на їхньому місці відкривалися католицькі. Книги, надруковані протестантами, вилучалися й спалювалися. Було введено жорсткий контроль над друкарнями.

Отже, Фердинанд II реалізував вкрай жорстку, системну політику контрреформації, що передбачала не лише релігійне підпорядкування, а й економічне та соціальне придушення протестантської еліти. Вона стала невіддільною частиною загального процесу централізації Габсбургів у чеських землях [30, с. 55-72].

Політика Габсбургів щодо Чехії в період Контрреформації характеризувалася системним ужитком репресивних та культурно-освітніх заходів, спрямованих на ліквідацію протестантського руху та посилення імперського контролю над населенням.

Зважаючи на вищесказане, варто додати, що рання фаза обмеження протестантизму (1576–1609 рр.) відбувалася так: уже за правління імператора Рудольфа II розпочалася поступова ліквідація протестантських шкіл і обмеження відкритих богослужінь. Хоча зберігалися поодинокі форми релігійної терпимості до утраквістів, системні утиски сприяли загостренню міжконфесійних протиріч та підготували ґрунт для наступних конфліктів.

Далі - Празька дефенестрація та початок Тридцятилітньої війни (23 травня 1618 р.). Викидання імперських намісників з вікон Празького граду стало символом протесту чеської шляхти проти порушення релігійних прав і безпосередньо спровокувало відкриття Тридцятилітньої війни. Ця подія надала консолідованого характеру релігійному та політичному протистоянню між чеськими станами й Габсбургами [40, с. 47-63].

Наступним кроком була воєнна поразка на Білій горі та репресії (8 листопада 1620 р.). Поразка чеських військ у битві на Білій горі призвела до заборони всіх протестантських культів, масових конфіскацій майна представників шляхти й міщан та інтенсивної кампанії примусових навернень. Центральне правління Фердинанда II формалізувало контроль над релігійним життям і ліквідувало залишки чеської автономії.

Після цього відбулася єзуїтська реформа освіти (1620–1650 рр.). Започатковані єзуїтами колегіуми в Празі (1622 р.) та Оломоуці (1628 р.) витіснили протестантські навчальні заклади, інтегрували католицьку доктрину

в освітні програми та підпорядкували школи імперському адміністративному апарату. Цей крок забезпечив виховання генерації, лояльної до трону і Церкви, й одночасно обмежив освітню базу протестантів.

Слід згадати конфіскацію майна та колонізацію (1620–1648 рр.). У рамках реструктуризації земельних відносин масові конфіскації угідь протестантських землевласників передавалися німецьким католицьким баронам, а колоністи з південних провінцій стимулювали демографічні зміни. Ця політика спричинила витіснення чеськомовного населення в окремих округах і посилила німецько-католицький вплив [24, с. 112-130].

Далі - патент Фердинанда II про реституцію (1624 р.). Патент від 18 травня 1624 р. закріпив примусовість католицизму через заборону приватних протестантських богослужінь і встановлення кримінальної відповідальності за відмову від участі в месях. Законодавче закріплення реституції остаточно унормувало репресивні методи конфесійного контролю.

Післявоєнна консолідація католицизму (1648–1781 рр.). Після завершення Тридцятилітньої війни імперія продовжувала обмежувати книговидання та публічні прояви протестантів до Патенту толеранції 1781 р. Ця тривала адміністративна ізоляція переслідувала мету зберегти формальну уніфікацію релігійного простору й не допустити відродження протестантських структур.

Патент толеранції Йосипа II (1781 р.). Патент Йосипа II офіційно дозволив «приховану» практику лютеранських і реформатських культів, формально завершивши політичний етап Контрреформації. Проте остаточне зняття всіх обмежень тривало до кінця XVIII ст., оскільки підпільні громади зберігали організаційні традиції й поступово відновлювали свою діяльність [50].

Таким чином, політика Габсбургів щодо Чехії на період Контрреформації поєднувала жорсткі репресивні заходи та цілеспрямовану католицько-освітню стратегію, що в сукупності мала на меті остаточно ліквідувати протестантську спадщину та забезпечити лояльність населення до імперської влади.

Після поразки чеської опозиції в битві на Білій горі (1620 р.) Габсбурги розпочали масштабні зміни у культурному та релігійному житті чеських земель. Їхня політика була спрямована на зміцнення католицької віри, обмеження протестантських течій та уніфікацію духовного і культурного простору відповідно до інтересів імперії. Впровадження контрреформації відіграло ключову роль у встановленні монархічного контролю над суспільством, що вело до поступової асиміляції чеської культури під впливом австрійських традицій [52, с. 134-149].

Варто розуміти, що одним із головних інструментів реалізації культурно-релігійної політики стала активна підтримка католицької церкви. Орден єзуїтів отримав значні привілеї та став головним провідником імперських реформ у сфері освіти та духовного виховання. Відкривалися нові католицькі навчальні заклади, які витісняли протестантські школи та університети. Особливий вплив зазнав Карлів університет у Празі, який був підпорядкований єзуїтам, що призвело до суттєвих змін у змісті освіти.

Зважаючи на вищесказане, можна стверджувати, що протестантське духовенство та його прихильники зазнавали переслідувань, а їхні маєтки конфісковувалися на користь католицької знаті. Багато чехів були змушені прийняти католицизм або залишити країну. Унаслідок цих заходів значна частина освічених чеських верств емігрувала, що суттєво вплинуло на інтелектуальний і культурний рівень суспільства. Традиційна чеська культура, зокрема література, мистецтво та мова, поступово втрачала свої позиції через посилення германізації.

Не менше важливо згадати й про те, що у сфері мистецтва та архітектури відбулося активне поширення барокового стилю, що стало відображенням католицької величі та імперської могутності. Будувалися розкішні собори, монастирі та палаци, які символізували тріумф католицизму. Розвиток музики, живопису та літератури також зазнав впливу австрійських традицій, що сприяло посиленню культурного контролю над регіоном [40, с. 47-63].

Впевнено можна стверджувати, що бароко стало не просто мистецьким напрямом, а інструментом ідеологічного впливу. Його пишність і театральність мали на меті справити враження на глядача, показати могутність імперії та велич католицької віри.

Зокрема церква святого Миколая в Празі (на Малостранській площі) — один із найяскравіших прикладів чеського бароко. Її зводили за участі представників німецькомовної архітектурної школи. Монастир Страгів (Strahovský klášter) у Празі було перебудовано в бароковому стилі, його бібліотека стала одним із осередків католицької науки. Завдяки цьому ці об'єкти не лише виконували релігійні функції, але й демонстрували присутність імперської влади в культурному просторі.

Не менш важливо згадати й про образотворче мистецтво. Картини Франца Антона Маульберта, одного з провідних художників австрійського бароко, поширювались і в Чехії. У розписах церков та монастирів домінували сцени з життя католицьких святих, сцени покаяння та тріумфу віри, що підсилювало релігійно-пропагандистський ефект.

Крім того, у католицьких монастирях активно розвивалась органна музика. Відомими стали твори Богуслава Чіріха, чеського композитора, який творив у дусі імперської музичної школи. Вплив австрійських традицій проявлявся в активному запровадженні латинської та німецької мов у книжковому друці, особливо в релігійних та освітніх виданнях [55].

Багато чеських авторів або втратили можливість друкуватися, або були змушені писати німецькою, як-от Богуслав Балбін, який, попри спроби захищати чеську мову, змушений був писати свої твори частково латиною.

Отже, бароко в Чехії — це не лише мистецький стиль, а вираз ідеології контрреформації, символ імперського панування та спроба культурної гомогенізації регіону, в якій архітектура, музика та живопис відігравали стратегічну роль.

Загалом культурно-релігійна політика Габсбургів у чеських землях була спрямована на створення єдиного католицького простору під егідою імперії.

Вона суттєво змінила духовний і культурний вигляд країни, спричинила втрату протестантської спадщини та посилила германізацію чеського народу. Однак попри ці виклики, чеська культура зберегла свої традиції, що дозволило їй відродитися в наступні століття.

Важливо зауважити, що Габсбурги розглядали Чехію не лише як частину своєї імперії, а й як регіон, який необхідно привести до релігійної та політичної однорідності [21, с. 91-107].

Попри це Контрреформація проводилася жорсткими методами, що включали репресії проти протестантів, закриття їхніх храмів та навчальних закладів, примусове навернення населення до католицизму, а також вигнання тих, хто відмовлявся прийняти нові правила. Найактивнішу роль у цьому процесі відіграв орден єзуїтів, який взяв під контроль освіту та релігійне виховання. Внаслідок цих змін відбулося значне посилення впливу католицької церкви та зростання германізації Чехії.

Основні заходи контрреформації в Чехії подані в додатку А [60, с. 55-73].

Вплив єзуїтів на освіту призвів до суттєвих змін у навчальних програмах, спрямованих на поширення католицької ідеології. Закриття протестантських шкіл та впровадження католицької освіти обмежили свободу мислення, що сприяло консерватизації суспільства.

Ще одним важливим наслідком стало посилення германізації. Втрата протестантської автономії та закріплення влади Габсбургів сприяли поступовому зменшенню використання чеської мови в адміністративній та освітній сферах. Це значно ослабило національну ідентичність чехів, що проявилось у зростанні впливу німецької культури та мови.

Варто нагадати, що саме у Чехії розпочався один із наймасштабніших релігійних процесів у Центральній Європі – насильницька католизація. Її метою було знищення протестантизму та повернення Чехії до католицької віри. Цей процес був невід’ємною частиною контрреформації, яку активно підтримували Габсбурги та орден єзуїтів.

Зважаючи на вищесказане, стає зрозуміло, що для інтелігенції та освічених прошарків міщанства, які часто були носіями протестантських ідей (особливо гуситського спадку), цей період означав втрату можливості викладати, друкувати твори або обіймати посади в міській адміністрації. Багато представників інтелектуальної еліти — учені, вчителі, друкарі — змушені були емігрувати до протестантських країн, зокрема до Саксонії чи Швеції [49].

З іншого боку були купці, які тримали протестантську віру, часто втрачали патенти на торгівлю, втрачали підтримку влади та ставали жертвами економічної ізоляції. У деяких випадках їх змушували фінансувати католицькі братства або утримання єзуїтських шкіл, що викликало додаткове соціальне напруження.

Крім того, у сільській місцевості католизація мала інший, більш примусовий характер. Поміщики, особливо ті, хто отримав маєтки після конфіскацій протестантських земель, вимагали від селян участі в католицьких обрядах — відвідування мес, сповіді, хрестин у католицьких храмах тощо. В окремих селах селянам забороняли зберігати протестантські книги або слухати проповідників, а порушення каралися тілесними покараннями чи примусовими роботами.

Водночас, деякі землевласники (особливо монастирські) застосовували систему "релігійного нагляду", за якою духівництво мало фіксувати відвідування церков, поведінку вірян і доносити про порушення. Так, у маєтках, що перейшли до ордену єзуїтів, активно функціонували школи, де дітей селян навчали католицької доктрини, а відмова від навчання сприймалася як прояв нелояльності [60].

Таким чином, робимо проміжний висновок, що католицизм нав'язувався через адміністративний, економічний і соціальний тиск, а релігійна нетерпимість ставала офіційною політикою імперії, особливо після Білогірської битви. Важливу роль у цьому процесі відігравав орден єзуїтів, який отримав контроль над освітою та культурною політикою. Вони запровадили сувору цензуру, заборонили протестантські книги та літературні твори, а також

сприяли поширенню католицького вчення через школи, університети та церкву. Водночас католицька церква стала ключовим політичним союзником монархії, що ще більше посилювало централізовану владу Габсбургів у Чехії [24, с. 112-130].

Як наслідок, передусім, насильницька католизація закріпила владу Габсбургів, які, спираючись на католицьку церкву, змогли встановити абсолютну монархію. Повалення протестантської шляхти та передача земель католицьким феодалам докорінно змінили склад чеської еліти, зробивши її залежною від імперії.

Ще одним наслідком стала масова еміграція протестантів, що негативно позначилося на економіці та розвитку країни. Багато освічених людей, ремісників і купців залишили Чехію, що призвело до занепаду міст, скорочення торгівлі та загального ослаблення економічного потенціалу [12, с. 45-61].

Окрім того, католизація спричинила культурну та мовну германізацію. Витіснення чеської мови з офіційного вжитку, обмеження національних традицій і впровадження католицької культури сприяли зростанню німецького впливу. Це значною мірою послабило чеську ідентичність і стало однією з передумов національного відродження лише в XIX столітті.

У підсумку, можна стверджувати, що насильницька католизація Чехії була однією з найрадикальніших релігійних реформ у Європі XVII ст.. Вона привела до знищення протестантської традиції в регіоні, встановлення абсолютної влади Габсбургів та перетворення Чехії на опору католицької імперії. Проте жорстокі заходи мали і негативні наслідки – еміграція населення, економічний спад і культурна асиміляція чехів. Ці події на багато століть визначили майбутнє чеських земель, змушуючи народ боротися за свою мову, культуру та національну ідентичність.

3.2. Обмеження чеської мови, культури та рівняння національної ідентичності, освітня та наукова політика в умовах імперського правління

У період панування Габсбургів у Чехії мовне питання стало одним із ключових інструментів централізації влади та зміцнення імперського контролю. Протягом XVII ст. відбувалося систематичне витіснення чеської мови з офіційного та публічного вжитку. Основною метою цих обмежень було закріплення домінування німецької мови як основної в адміністративному, освітньому та культурному житті країни. Це сприяло поступовій германізації чеського суспільства та послабленню національної ідентичності.

Насамперед, важливим етапом мовної політики стало прийняття "Оновленої земської устави" (1627–1628), яка затвердила німецьку мову як обов'язкову в усіх урядових установах. Це рішення значно звузило сферу використання чеської мови, адже для обіймання державних посад потрібно було володіти німецькою. В результаті багато представників чеської знаті та бюргерства почали пристосовуватися до нових умов, віддаючи перевагу німецькій освіті та культурі [13].

Подальше обмеження чеської мови відбулося в сфері освіти. Університети та гімназії переходили на викладання німецькою мовою, а в школах вивчення чеської часто зводилося до мінімуму або взагалі не входило до навчальної програми. У 1774 році Марія-Терезія запровадила загальнообов'язкову освіту, однак навчання в більшості державних шкіл велося німецькою мовою, що ще більше посилювало германізацію [7].

Слід підкреслити, що крім адміністративного та освітнього тиску, чеська мова поступово витіснялася з літератури, науки та мистецтва. У друкарнях і видавництвах перевага надавалася німецькомовним книгам та періодичним виданням. Чеські літературні твори виходили обмеженим накладом і часто піддавалися цензурі. Це призвело до значного занепаду чеської літературної традиції та культурного життя в цілому.

Незважаючи на політику обмежень, чеська мова продовжувала існувати в народному середовищі. Селяни та ремісники зберігали мовні традиції, використовуючи чеську у побутовому спілкуванні. Саме в селянському середовищі мова зберігалася найкраще, оскільки тиск германізації там був

значно меншим. Відродження чеської мови розпочалося лише наприкінці XVII – на початку XIX століття, коли почав формуватися чеський національний рух [41, с. 97-113].

Таким чином, політика обмеження чеської мови в Габсбурзькій монархії була частиною загальної стратегії централізації та германізації. Витіснення чеської з адміністративного, освітнього та культурного простору мало на меті ослаблення національної самосвідомості. Проте, незважаючи на значні утиски, мова продовжувала жити серед простого народу, що врешті-решт стало основою для її подальшого відродження.

Водночас, у період панування Габсбургів на чеських землях культура стала об'єктом централізованої політики асиміляції та германізації. Після поразки чеської протестантської опозиції в битві на Білій горі (1620 року) відбулося не лише політичне, але й культурне підкорення країни. Габсбурзька монархія прагнула інтегрувати Чехію в єдину католицьку та німецькомовну імперію, що супроводжувалося систематичним обмеженням чеської культурної самобутності [39].

Це, зокрема, видно на прикладі того, що основними напрямками культурних обмежень стали: витіснення чеської мови з публічного життя, цензура національної літератури, обмеження народної творчості, знищення протестантської спадщини та підпорядкування освіти католицьким структурам. Впроваджувалася політика, що сприяла поширенню німецької мови та культури, тоді як чеська традиція поступово маргіналізувалася [49, с. 21-37]. Згодом чеська мова майже зникла з міського середовища, зберігаючись переважно в сільських громадах серед нижчих соціальних верств.

Крім того, друкована продукція, особливо книжки протестантського спрямування або ті, що не узгоджувалися з католицькими догмами чи політикою Габсбургів, суворо контролювалися. Невідповідні книги вилучалися й знищувалися, а друкарні, які підтримували національну ідентичність, зазнавали утисків або припиняли діяльність. Цензура поширювалася також на наукові праці, що не відповідали офіційній ідеології.

Варто додати, що у сфері народної культури відбувалося витіснення традиційних чеських пісень, казок, обрядів, які вважалися несумісними з католицькими поглядами. Католицька церква прагнула замінити їх церковними обрядами, а місця, де зазвичай поширювалася народна творчість, зокрема ярмарки, контролювалися або заборонялися [45, с. 94-108].

Контрреформаційна політика призвела до масового знищення протестантської спадщини. Книги, рукописи, архіви, пов'язані з протестантизмом, піддавалися репресіям, а багато визначних діячів науки й культури були змушені залишити країну. Серед них — Ян Амос Коменський, чия вимушена еміграція стала великою втратою для чеської педагогічної думки.

Це свідчить про те, що система освіти повністю перейшла під контроль католицьких орденів, зокрема єзуїтів, які впроваджували навчальні програми з акцентом на католицьку ідеологію та німецьку культурну традицію. Навчання чеською мовою практично зникло, що сприяло подальшій германізації чеського населення.

Як наслідок, політика обмеження чеської культури мала глибокі та довготривалі наслідки. Вона призвела до втрати частини культурної спадщини та гальмувала розвиток національної свідомості. Примусова германізація та католизація чеських земель призвели до того, що значна частина чеської аристократії та міського населення перейшла на німецьку мову та культуру. Водночас, народні верстви продовжували зберігати чеську мову та традиції, що стало основою для подальшого національного відродження у XIX столітті [46].

Таким чином, можна стверджувати, що знищення протестантської спадщини та цензура літератури спричинили значний культурний занепад. Втрата видатних мислителів і науковців, які змушені були емігрувати, негативно вплинула на розвиток науки та освіти в Чехії. Водночас контроль католицької церкви над освітою забезпечив релігійне виховання, але значно обмежив доступ до світських знань і прогресивних ідей [54, с. 43-58].

Попри всі обмеження, чеська культура збереглася завдяки народним традиціям і селянському середовищу. Це стало основою для подальшого

відродження національної культури в епоху Чеського національного відродження (кінець XVII – початок XIX століття), коли розпочався процес відновлення чеської мови, літератури та національної ідентичності.

Політика Габсбургів мала глибокі та довготривалі наслідки для чеської національної ідентичності. Витіснення чеської мови та культури з офіційного простору призвело до того, що протягом XVII ст. чеська ідентичність існувала переважно в народному середовищі, тоді як вища аристократія та освічені класи дедалі більше орієнтувалися на німецьку культуру. Цей розрив між народом і елітою ускладнював процес формування модерної чеської нації та відновлення культурних традицій.

Значним ударом для національної ідентичності стало підпорядкування освіти католицьким орденам, що виключало можливість навчання рідною мовою. Це обмежувало доступ чехів до знань та сприяло посиленню германізації. Водночас народні традиції, ремесла та усна творчість зберігалися серед простих людей, що згодом дозволило розпочати національне відродження [27, с. 112-127].

Занепад чеської культури та мови тривав до кінця XVII ст., коли реформи Йосифа II (1780-1790 рр.) частково послабили політику германізації, дозволивши певне відродження чеської мови та освіти. Відтоді розпочалася боротьба за національне самовизначення, яка досягла свого апогею у XIX столітті під час Чеського національного відродження.

Це свідчить про те, що процес рівняння національної ідентичності Чехії під владою Габсбургів був систематичним та довготривалим. Основними інструментами асиміляції стали германізація, католизація та централізація влади, що призвело до значного занепаду чеської культури, науки та мови. Проте попри всі утиски, чеська ідентичність збереглася завдяки народним традиціям, усній творчості та селянському середовищу. Це створило передумови для національного відродження, що у XIX столітті призвело до відновлення чеської мови, літератури та національної самосвідомості [8, с. 54-68].

Важливо розуміти, що наукова політика в умовах імперського правління формувалася під впливом загальних державних стратегій, які визначали пріоритетні напрями розвитку науки, освіти та інтелектуальної сфери. Вона була спрямована на забезпечення контролю над освітніми закладами, впровадження ідеологічних догматів та формування лояльної до імперської влади інтелігенції. У випадку Габсбурзької монархії наукова діяльність у підпорядкованих регіонах, зокрема в чеських землях, зазнала значних трансформацій, що мали як позитивні, так і негативні наслідки [1, с. 34-49].

З одного боку, централізована політика сприяла створенню єдиної системи освіти, розвитку університетів і поширенню нових наукових досягнень. З іншого боку, імперська влада жорстко контролювала зміст наукових досліджень, обмежувала використання національних мов і спрямовувала інтелектуальну діяльність у русло, яке відповідало державним інтересам. Особливо це позначилося на чеських землях, де політика германізації та католицизму впливала на академічне середовище.

Це свідчить про те, що наукова політика в умовах імперського правління формувалася в межах централізованої системи управління освітою, що перебувала під постійним наглядом державної влади та католицької церкви. Університети втратили автономію і стали інструментом ідеологічного впливу, де навчальні курси обмежувалися рамками, визначеними офіційною доктриною правлячої династії. Відхилення від затвердженої лінії не допускалися, що позначалося на вільному розвитку наукової думки [50].

Як наслідок, наукова комунікація відбувалася переважно латинською та німецькою мовами. У той час як використання чеської мови в освітньому процесі та академічних публікаціях зводилося до мінімуму, поступово витісняючи її з наукового вжитку. Це спричинило занепад національної наукової школи й послаблення ролі національної інтелігенції в освітньому просторі.

Період правління Марії-Терезії та Йосифа II позначився спробами модернізувати освітню систему в інтересах централізованої держави. Було створено нові навчальні заклади, впроваджено єдині стандарти навчання, що

сприяло поширенню початкової освіти. Водночас ці реформи обмежили самостійність місцевих шкіл та університетів, уніфікувавши навчання відповідно до імперських вимог. Раціоналістичні ідеї почали проникати в освітній процес, однак через обмеження академічної свободи вплив цього підходу був неоднозначним [39].

Як наслідок, науковці зобов'язані були дотримуватися офіційної ідеології. Їхні праці контролювалися, а теми, що суперечили церковному вченню чи політичним інтересам імперії, не допускалися до публікації. Це стримувало розвиток таких напрямів, як філософія, історія, суспільні науки, які потребують критичного підходу та відкритості до альтернативних точок зору.

Особлива увага приділялася технічним наукам і підготовці спеціалістів для армії та державного апарату. Відкривалися технічні інститути, де готували інженерів, архітекторів, військових фахівців. Такий підхід сприяв зростанню промислового потенціалу імперії й укріпленню її адміністративного апарату. Проте надмірна орієнтація на прикладні дисципліни супроводжувалася маргіналізацією гуманітарної сфери, що звузило інтелектуальний простір та уповільнило культурний розвиток національних спільнот [30, с. 55-72].

Варто підкреслити, що саме наукова політика імперської влади в чеських землях мала двоякий характер. З одного боку, централізація освіти сприяла поширенню європейських освітніх стандартів, створенню нових шкіл та університетів, а також покращенню рівня грамотності населення. З іншого боку, політика жорсткого контролю та обмежень щодо використання національних мов і автономії університетів призвела до занепаду національної науки та культури [53, с. 87-102].

Особливим викликом для чеської науки стало зменшення ролі гуманітарних дисциплін та перехід до технократичної моделі освіти, орієнтованої на потреби імперії. Це гальмувало розвиток національної ідентичності та обмежувало можливості для самостійного інтелектуального розвитку Чехії.

Отже, можна зробити проміжний висновок, що наукова політика імперії в чеських землях була спрямована на уніфікацію освітньої сфери та підпорядкування її державним інтересам. Вона сприяла модернізації деяких галузей науки, однак суттєво обмежувала свободу академічної думки та використовувалася як інструмент політичного контролю. Германізація, централізація та ідеологічний тиск призвели до витіснення чеської мови з наукового дискурсу, що стало одним із чинників культурного пригнічення. Незважаючи на обмеження, чеські вчені та інтелектуали згодом відіграли важливу роль у формуванні національного відродження та відновленні наукових традицій.

Освітня політика в умовах імперського правління відігравала важливу роль у формуванні суспільної свідомості, лояльності населення до держави та зміцненні владної вертикалі. Вона базувалася на централізації управління освітою, контролі над змістом навчальних програм та обмеженні використання національних мов у навчальних закладах [38, с. 122-138].

В умовах Габсбурзької монархії освіта розглядалася як ключовий інструмент уніфікації імперії та поширення ідеологічних настанов. Запроваджені реформи, особливо за часів Марії-Терезії та Йосифа II, мали двоякі наслідки: з одного боку, вони сприяли розширенню доступу до освіти та підвищенню рівня грамотності, з іншого – обмежували самостійність місцевих освітніх інституцій і призводили до германізації навчального процесу. Особливо відчутним цей вплив був у чеських землях, де національна культура та мова поступово витіснялися із системи освіти.

Аспекти освітньої політики в умовах імперського правління перераховані в додатку В.

Крім того, за імперського правління вся система освіти перебувала під жорстким контролем державних установ і католицької церкви, яка визначала не лише моральні та релігійні аспекти виховання, але й кадрову політику: вчителі та професори проходили ретельний відбір за ознакою лояльності до монархічної влади, а будь-які відхилення від офіційної доктрини суворо

каралися. Освітні програми уніфікувалися згідно з єдиними імперськими стандартами: від початкових шкіл до університетів навчальні заклади зобов'язані були відображати ідеологію монархії та готувати кадри для державної адміністрації і військових структур [13].

Викладання здійснювалося переважно німецькою мовою або латинню, а рідні мови підданих, зокрема чеська, поступово втрачали своє місце в офіційній освіті, що послаблювало культурні традиції місцевого населення й обмежувало їхній вплив на формування світогляду молоді.

Реформи Марії-Терезії та Йосифа II започаткували обов'язкову початкову освіту для всіх дітей і збільшили кількість державних шкіл, роблячи наголос на прикладних дисциплінах, зокрема військовій та технічній підготовці. Однак ця модернізація не усувала централізації: автономія університетів і місцевих освітніх закладів залишалася вкрай обмеженою, а навчальні плани свідомо скорочували курс із історії, літератури й культури окремих народів, натомість розширюючи дисципліни, які забезпечували підтримку імперської ідеології — юриспруденцію, державне управління та військові науки [1, с. 34-40]

У результаті всі складові системи освіти працювали на зміцнення єдності імперії та підкорення регіональних особливостей загальним інтересам корони.

Імперська освітня політика мала довготривалі наслідки для чеського суспільства. З одного боку, централізація освіти сприяла підвищенню рівня грамотності та створенню єдиної системи навчання, що відповідала європейським стандартам. Це дозволило значній частині населення отримати базову освіту, а деяким — доступ до вищої науки.

З іншого боку, обмеження національних мов та культур призвели до поступової асиміляції підкорених народів. У чеських землях витіснення чеської мови з освітнього процесу спричинило ослаблення національної свідомості, зменшення кількості інтелектуалів, які могли б працювати в гуманітарній сфері та сприяти культурному розвитку [13, с. 45-58].

Католицька церква відігравала ключову роль у контролі над освітою, що обмежувало свободу наукової думки та заважало розвитку незалежної

інтелектуальної діяльності. Вплив релігійних догм у навчальних програмах гальмував розвиток природничих і точних наук, що негативно позначалося на технічному прогресі.

З огляду на це, контрреформаційна політика Габсбургів призвела до системного знищення протестантського руху в Чехії та насильницького впровадження католицизму. Придушення релігійної свободи, вигнання протестантських родин, закриття некатолицьких навчальних закладів та передача храмів католицькій церкві стали основними засобами імперської влади для уніфікації духовного життя під контролем Риму. Цей процес значно вплинув на чеське суспільство, спричинивши еміграцію, втрату інтелектуальної еліти та загальне послаблення національної самобутності [40].

Політика Габсбургів передбачала поступове витіснення чеської мови з державного управління, науки та освіти, що сприяло германізації чеського суспільства. Обмеження використання рідної мови в офіційних установах, заборона друку книжок чеською мовою та зміни в системі освіти призвели до поступової втрати національної самосвідомості. Разом із культурним утиском відбувалося системне уподібнення чехів до австрійців через впровадження імперських норм та традицій, що у довгостроковій перспективі стало одним із факторів боротьби за національне відродження.

Реформи освітньої та наукової політики в чеських землях мали двоїстий характер: з одного боку, вони сприяли модернізації системи освіти та розвитку університетів, з іншого – посилювали контроль імперської адміністрації над навчальними закладами та академічною діяльністю. Зростання ролі католицької церкви в освіті та виключення протестантів з наукового процесу обмежувало розвиток незалежної чеської думки[6].

По-перше, цензура й заборона друку чеською мовою стали одним із найпотужніших засобів витіснення рідної літературної традиції. Після гучного інциденту з анонімною працею «Historische und geographische Beschreibung...» імператорський двір затвердив жорсткі правила попередньої цензури: всі друковані видання коригувалися цензорами й публікувалися виключно

німецькою або латиною. Результатом стало фактичне знищення невеликих чеських друкарень, зникає публічний простір для чеськомовної книги, руйнуються мережі діяспорних видавництв, і чеська мова втрачає свою присутність у суспільному дискурсі. Наукові дослідження чеських інтелектуалів змушені були з'являтися німецькою, а словники й грамматики рідної мови друкувалися вкрай рідко, що затримало розвиток власної лінгвістичної науки.

По-друге, у Патенті Йосипа II (1781 р.) було задекларовано німецьку мову як єдину офіційну для всіх центральних і місцевих канцелярій. Ліквідація чеської в документаційному обігу обмежила спілкування між урядовцями та населенням, змусила чеських чиновників, суддів і нотаріусів вести всю переписку та оформлювати акти лише німецькою. Це призвело до катастрофічного скорочення використання чеської у державному управлінні й почало витісняти її з офіційного простору. Аналогічно, університетські курси й іспити в Празькому університеті було переведено на німецьку — викладачі-чиловики й студенти опинилися у ситуації, коли розвиток наукової термінології та викладання рідною мовою стало неможливим [44].

По-третє, у рамках “Бахівської системи” (після революцій 1848–49 рр.) під приводом громадського порядку та безпеки було заборонено створення нових чеськомовних народних шкіл і аматорських театрів. Кожний культурний захід вимагав поліційного дозволу. Це призвело до розпуску драматичних труп, закриття сільських читальень і шкіл, а вчителі й актори вимушені були шукати роботу в приватному секторі чи емігрувати. Державні освітні гранти й атестації педагогів віддавалися перевагою німецькомовним, що поступово дискредитувало та знижувало статус чеських учителів.

По-четверте, уся науково-освітня діяльність формувалася під егідою латино-німецької лінгви франка. Латина й німецька залишалися мовами академічних публікацій, а знання чеської не визнавалося достатньою умовою для академічної кар'єри. Чеські дослідники змушені були публікувати свої праці латиною або німецькою, що гальмувало формування внутрішньої

наукової спільноти і створення національних культурно-інтелектуальних інституцій [20].

Висновки до третього розділу

Таким чином, культурно-релігійна політика династії Габсбургів у чеських землях мала чітко виражений імперський характер, що передбачав централізацію, уніфікацію та ідеологічний контроль над духовним, культурним і освітнім життям регіону. Контрреформаційна діяльність супроводжувалася насильницькою католизацією, яка включала не лише зміну конфесійної приналежності, а й глибоку трансформацію суспільних і культурних норм. Протестантська інтелігенція та релігійна традиція були майже повністю витіснені, що сприяло посиленню впливу католицької церкви як інструмента імперської влади.

Отже, поряд із релігійним тиском здійснювався систематичний наступ на національну ідентичність чехів. Обмеження використання чеської мови в освіті, державному управлінні та науковій сфері сприяло її маргіналізації, натомість латина й німецька стали домінантними мовами культурної та наукової комунікації. Це призвело до занепаду традиційної чеської інтелектуальної спадщини та ускладнило розвиток національної культури.

Освітня політика, з одного боку, модернізувалася через реформи Марії-Терезії та Йосифа II, які забезпечували поширення початкової освіти й впровадження раціоналістичних принципів у навчання. З іншого боку, вона залишалася жорстко контрольованою з боку держави та церкви, що обмежувало академічну свободу та ініціативу. Наукова діяльність розвивалася переважно в руслі точних і технічних наук, які мали практичне значення для потреб армії та адміністрації, тоді як гуманітарні дисципліни зазнавали тиску або ігнорування.

Отже, культурно-релігійна політика Габсбургів у чеських землях була спрямована на інтеграцію регіону до загальноімперського простору шляхом релігійної уніфікації, мовно-культурної асиміляції та контролю над

інтелектуальним життям. Це мало довгострокові наслідки для формування чеської національної свідомості, яка в наступні століття мусила відновлювати свої позиції в умовах постімперської трансформації.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження досягнуто поставленої мети – комплексно охарактеризовано особливості політики Габсбурзької монархії щодо чеських земель у релігійному, соціальному, політичному, культурному та економічному вимірах. Здійснений аналіз дозволяє зробити низку узагальнень, які відображають вплив імперської влади на становище Чехії в період з XVII до початку XIX століття.

Таким чином, після включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії розпочався поступовий процес централізації, що супроводжувався ліквідацією залишків політичної автономії. Поразка чеської опозиції у битві на Білій горі у 1620 році стала поворотним моментом, що ознаменував остаточне утвердження абсолютистської влади імператора в регіоні. Антигабсбурзькі виступи жорстко придушувалися, а опозиційна шляхта була фізично знищена або позбавлена майна, що дозволило провести масштабний перерозподіл земель на користь лояльної до імператора аристократії. Ці зміни закріпили нову систему управління, у якій ключові позиції займали представники німецькомовної еліти, тісно пов'язані з двором у Відні.

Серйозні трансформації відбулися й у соціально-економічній сфері. Було значно посилено кріпосницькі форми залежності селянства, що супроводжувалося зростанням феодалних повинностей і занепадом традиційних форм господарювання. Економічна політика мала виразно екстенсивний характер і переважно задовольняла потреби імперського центру, що призводило до структурної нерівності між Чехією та іншими регіонами монархії.

Важливо підкреслити, що одним із ключових інструментів інтеграції чеських земель у простір імперської влади стала контрреформація, яка охоплювала не лише релігійну сферу, а й глибоко впливала на культуру, освіту та національну самосвідомість. Примусова католизація, обмеження чеської мови та витіснення протестантських традицій стали елементами політики

асиміляції. Університети й освітні установи були підпорядковані імперським і церковним структурам, що суттєво обмежувало академічну свободу та сприяло уніфікації знань відповідно до державної ідеології.

Таким чином, політика Габсбургів у чеських землях мала виразно колоніальний характер, зорієнтований на повне підпорядкування регіону інтересам імперського центру. Наслідком такої політики стало довготривале придушення національної ідентичності, уповільнення соціального розвитку та зростання культурної та політичної залежності, що, втім, у подальші століття сформувало підґрунтя для чеського національного відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус Д. С. Реформи Марії-Терезії та Йосифа II: модернізація чи інструмент асиміляції? Журнал «Гуманітарний простір Європи». 2018. № 2. С. 34-49.
2. Бойко І. П. Соціально-економічна політика Габсбургів у Чехії XVII ст.: наслідки та вплив на селянство. Історичний вісник. 2015. № 4. С. 27-35.
3. Бойко Л. П. Перерозподіл землеволодінь після Білої гори: католицизм, аристократія та імперські механізми впливу. Центральноєвропейський історичний альманах. 2018. № 4. С. 56-73.
4. Бондаренко О. В. Включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії: політичні та соціальні наслідки. Історичний вісник. 2018. Вип. 28. С. 45-59.
5. Бондаренко О. В. Придушення антигабсбурзьких виступів у Чеському королівстві: політичні наслідки для регіону. Історичний альманах. 2018. Вип. 24. С. 56-72.
6. Гаврилюк О. В. Централізація влади в Чеському королівстві за правління Габсбургів: політичні та правові аспекти. Український історичний журнал. 2018. № 4. С. 56-72.
7. Гончаренко О. В. Адміністративна централізація Габсбурзької монархії та її вплив на управління чеськими землями. Історичний вісник. 2018. № 4. С. 25-38.
8. Гончаренко О. В. Політика Габсбургів щодо національної ідентичності Чехії у 17-XVII ст.х: соціокультурні аспекти. Історичні дослідження Центрально-Східної Європи. 2018. № 3 (25). С. 54-68.
9. Гончарук І. М. Вплив поразки чеської опозиції на соціальну структуру королівства. Наукові записки Інституту історії України НАН України. 2018. Т. 10. С. 89-102.

10. Гончарук І. М. Вплив централізації Габсбурзької монархії на економічний розвиток Чеського королівства в XVII ст.. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. Вип. 7. С. 102-117.
11. Гончарук І. М. Формування адміністративного апарату Габсбургів у Чехії в XVI-XVII ст. століттях. Український історичний журнал. 2018. № 6. С. 72-88.
12. Гончарук І. П. Контрреформація в Чехії: соціально-релігійні наслідки. Журнал «Історичні студії Центральної Європи». 2018. № 3. С. 45-61.
13. Гончарук О. В. Освітня політика Габсбургів у чеських землях: імперський контроль та його наслідки. Історичний вісник. 2018. № 3. С. 45-58.
14. Гриценко О. В. Феодальні повинності селян у Габсбурзькій монархії: причини та наслідки. Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. Т. 20. С. 112-120.
15. Данилюк Ю. А. Конфіскації земель у Чехії після Білогорської битви: політичні та економічні наслідки. Український науковий журнал з історичних досліджень. 2018. № 5. С. 56-70.
16. Дмитренко О. Л. Політичний та економічний контроль Габсбургів над чеськими територіями: особливості реформ. Український журнал історичних наук. 2018. № 2. С. 33-47.
17. Дмитренко С. П. Династична політика Габсбургів і її вплив на статус чеських земель. Східноєвропейський історичний збірник. 2018. № 7. С. 103-119.
18. Дмитренко Ю. О. Роль Габсбургів у трансформації політичної системи Чеського королівства. Наукові записки Інституту історії України НАН України. 2018. Т. 11. С. 96-110.
19. Дмитренко Ю. О. Централізація влади та ліквідація автономії Чехії в період Габсбурзького правління. Український історичний журнал. 2018. № 5. С. 33-47.
20. Дмитрук І. Г. Витіснення чеської культури в імперській політиці Габсбургів: причини та наслідки. Гуманітарні студії. 2018. № 5. С. 34-49.

21. Дмитрук О. І. Соціально-економічні аспекти контрреформації в чеських землях XVII ст.. Вісник історичних наук. 2021. № 6 (14). С. 91-107.
22. Коваленко В. А. Аграрна політика Габсбургів у Чехії та її вплив на кріпосне право. Український історичний журнал. 2015. № 6. С. 85-94.
23. Коваленко В. І. Автономія Чеського королівства у складі Габсбурзької монархії: історико-правовий аналіз. Наукові записки Інституту історії України НАН України. 2018. Вип. 25. С. 88-102.
24. Коваленко В. М. Політика Габсбургів щодо релігійних рухів у Чехії XVII ст.. Науковий вісник історичних досліджень. 2019. Т. 27, № 2. С. 112-130.
25. Коваленко В. С. Вплив Габсбурзької централізації на розвиток чеської державності. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. № 8. С. 34-49.
26. Коваленко В. С. Політичні та військові аспекти придушення чеських антигабсбурзьких повстань. Гуманітарний часопис. 2018. Вип. 19. С. 121-135.
27. Коваленко Л. П. Германізація та католизація чеських земель у складі Габсбурзької імперії: основні етапи та наслідки. Український історичний журнал. 2018. № 6. С. 112-127.
28. Коваленко О. В. Економічні наслідки битви на Білій горі: трансформація земельного володіння та соціальна структура. Історико-економічні дослідження. 2018. № 3. С. 45-58.
29. Коваленко Р. М. Політика Габсбургів щодо чеської аристократії: механізми контролю та наслідки. Український історичний журнал. 2018. № 2. С. 47-59.
30. Коваленко Т. М. Католицька церква та освіта в Чехії в умовах імперської влади. Суспільні трансформації в Європі: історичний аспект. 2018. Вип. 4. С. 55-72.
31. Лисенко П. А. Адміністративно-правові аспекти інтеграції Чеського королівства до Габсбурзької імперії. Гуманітарний часопис. 2018. Вип. 21. С. 87-103.

32. Лисенко П. А. Роль битви на Білій Горі у втраті Чехією автономії: історичний аналіз. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. № 7. С. 58-71.
33. Мартинюк О. В. Політика Габсбургів щодо Чеських земель: методи інтеграції та підкорення. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія. 2018. Т. 140. С. 58-73.
34. Мартинюк О. В. Чеська опозиція та її роль у боротьбі проти централізації влади Габсбургів. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія. 2018. Т. 135. С. 74-88.
35. Мартинюк П. І. Роль імперської бюрократії у трансформації державного управління чеськими землями у XVII ст.. Збірник наукових праць історичного факультету ЛНУ. 2018. Вип. 25. С. 131-145.
36. Мельник П. П. Політика централізації та уніфікації в Чехії у XVI-XVII ст. століттях. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018. № 3 (135). С. 34-49.
37. Мельник П. Ю. Панщина та податкова система в Чехії у XVII ст.: особливості та динаміка розвитку. Східноєвропейський історичний альманах. 2015. Вип. 3. С. 49-56.
38. Мельник Р. П. Вплив централізованої системи освіти на культурну ідентичність чехів у XVII ст.. Наукові записки з історії Центральної Європи. 2018. Т. 7. С. 122-138.
39. Мельник Т. О. Освітня політика Габсбургів у Чехії: обмеження чеської мови та підпорядкування шкільної системи католицьким орденам. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. № 2 (18). С. 78-91.
40. Онищенко І. Г. Контрреформація та германізація чеського суспільства у 17-XVII ст.х. Історія та культура Європи. 2020. № 7. С. 47-63.
41. Остапенко Ю. В. Чеське національне відродження: реакція на політику Габсбургів та боротьба за національну самосвідомість. Український науковий журнал історії та культури. 2018. № 3. С. 97-113.

42. Петренко В. С. Соціально-економічні перетворення у чеських землях після 1620 року: роль імперської політики. Наукові записки Українського історичного товариства. 2018. Т. 12. С. 79-92.
43. Петренко І. С. Соціально-економічні аспекти інтеграції чеських земель у Габсбурзьку монархію (17–XVII ст.). Наукові записки Інституту історії України. 2018. Вип. 12. С. 102-115.
44. Петренко Л. М. Чеське королівство в системі Габсбурзької імперії: основні етапи політичної інтеграції. Історико-правовий альманах. 2018. № 5. С. 77-91.
45. Петренко Ю. А. Обмеження національних мов у системі освіти Габсбурзької монархії: наслідки для чеської культури. Європейські історичні студії. 2018. № 6. С. 94-108.
46. Романенко І. Г. Контрреформація як механізм придушення антигабсбурзьких рухів у Чехії. Проблеми історії Центрально-Східної Європи. 2018. Вип. 12. С. 41-55.
47. Романенко І. Г. Чеські землі у складі Габсбурзької монархії: вплив на економіку та суспільний розвиток. Проблеми історії Центрально-Східної Європи. 2018. Вип. 13. С. 41-56.
48. Романенко Т. А. Занепад чеських міст після Білої гори: соціальні та економічні аспекти. Історія та суспільство: проблеми і перспективи розвитку. 2018. № 6. С. 121-137.
49. Романюк Н. П. Контрреформація в Чехії: механізми релігійного та культурного підкорення. Журнал «Studia Europaea Orientalis». 2018. № 1 (11). С. 21-37.
50. Романюк С. В. Роль єзуїтів у насильницькій католізації чеських земель. Український журнал європейських студій. 2020. № 1. С. 78-92.
51. Руденко С. М. Економічне становище селян в період австрійського панування: аналіз історичних джерел. Вісник Академії наук України. 2015. № 1. С. 131-140.

52. Савченко П. А. Католицизм та імперська політика Габсбургів у Чехії. *Центральноевропейські історичні дослідження*. 2019. № 5. С. 134-149.
53. Савчук І. Л. Політика германізації через освіту: чеський контекст доби Габсбургів. *Український історичний журнал*. 2018. № 5. С. 87-102.
54. Сидоренко В. І. Чеське національне питання в політиці Габсбургів: між централізацією та асиміляцією. *Журнал «Проблеми історії Європи»*. 2018. № 4 (10). С. 43-58.
55. Сидоренко Л. О. Університетська освіта в Чехії XVII ст.: між імперськими реформами та національним спротивом. *Вісник історико-культурних досліджень*. 2018. Т. 10. С. 73-88.
56. Сидоренко Л. П. Фінансовий контроль Габсбургів у Чехії: податкова система та її ефективність. *Журнал «Економічна історія Центральної Європи»*. 2018. № 1 (6). С. 78-89.
57. Сидоренко О. Г. Роль Габсбургів у процесі обмеження автономії чеських земель. *Журнал «Сучасні проблеми історичної науки»*. 2018. Т. 12. С. 112-127.
58. Тимченко В. О. Чеська шляхта у системі управління Габсбурзької монархії: втрата політичної автономії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. 2018. № 3. С. 12-24.
59. Тимченко Л. В. Кріпосне право у володіннях Габсбургів: проблеми та перспективи реформування. *Журнал «Історія та суспільство»*. 2015. № 5. С. 76-84.
60. Тимченко Л. О. Релігійні трансформації в Чехії після Білої гори: від протестантизму до католицизму. *Східноєвропейський історичний огляд*. 2018. № 4. С. 55-73.
61. Федоренко Н. В. Адміністративно-територіальна реформа в Чехії за Габсбургів: основні наслідки для королівства. *Гуманітарний вісник Чернівецького університету*. 2018. Вип. 20. С. 65-80.

62. Шевченко І. Г. Селянські виступи проти посилення повинностей у Чехії XVII ст. Збірник наукових праць Інституту історії України НАН України. 2015. Т. 25. С. 57-66.

63. Шевченко М. Г. Еволюція податкової системи в Чеському королівстві після Білої гори: інструмент імперської експлуатації. Фінансова історія Центральної Європи. 2018. Вип. 5. С. 88-104.

ДОДАТКИ

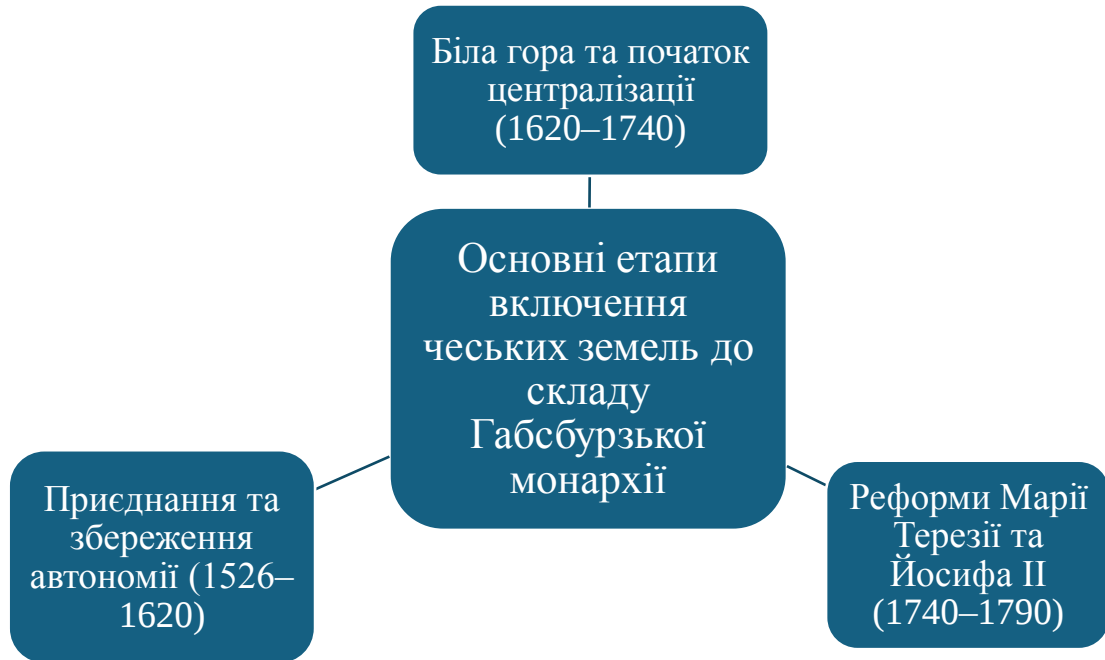
Додаток А

Основні заходи контрреформації в Чехії

Додаток Б

Основні етапи включення чеських земель до складу Габсбурзької монархії.

Додаток В

Основні аспекти освітньої політики в умовах імперського правління

Додаток Г

Заходи централізації влади та обмеження автономії Чеських земель

Період	Заходи	Наслідки для Чехії
1526 р. – поч. XVII ст.	Входження Чехії до складу Габсбурзької монархії. Збереження станової монархії.	Тимчасове збереження автономії, але підпорядкування Габсбургам.
1620 р.	Поразка в битві на Білій Горі. Репресії проти чеської знаті.	Конфіскація земель, посилення австрійського контролю.
1627 р.	Видання «Обновленого земського устрою».	Зміцнення влади імператора, звуження прав сейму.
17 – XVII ст.	Запровадження централізованої податкової системи.	Посилення фінансового контролю Відня, виснаження економіки Чехії.
XVII ст.	Адміністративна реформа Марії-Терезії та Йосифа II.	Посилення бюрократії, ліквідація залишків автономії.
Кінець XVII ст.	Германізація освіти та державного управління.	Витіснення чеської мови, посилення австрійського впливу.

Заходи з посилення контролю над чеською аристократією

